

A Szabadság téri szovjet hősi emlékmű ügye

(Controversy Surrounding the Soviet Heroes Memorial on Freedom Square)

Absztrakt

A budapesti Szabadság tér és közvetlen környezete évszázadok óta a magyarságot elnyomó, illetve a magyar szabadságot idéző jelképeknek az elhelyezési területe. Kezdetben a Neugebäude épülete az osztrák elnyomás jelképeként vonult be a magyar köztudatba. Ennek a műtárgynak az elbontása nyomán azonban a magyar nemzet új értelmet adott a térségnek azáltal, hogy a nemzeti függetlenség és szabadság eszméjét hordozó elnevezésekkel és jelképekkel gyarapította a területet. Ennek az egységnek volt része az úgynevezett trianoni emlékmű. Ezen emlékmű közelében, az úgynevezett trianoni virágágyás helyén — amelyet a XIX. század utolsó harmadától egy „Szabadságharc szobor” emlékmű számára tartottak szabadon — hozták létre 1945-ben a fővárost elfoglaló szovjet haderő elhatározásával és felügyeletével, a győztes nagyhatalom dicsőségét hirdető emlékművet. A tanulmány a hatályos nemzetközi jog figyelembevételével megoldást javasol arra az égető kérdésre, hogy az ország szívében lévő Szabadság teret hogyan lehet visszaadni eredeti történelmi rendeltetésének, és a nemlétező szovjet birodalom katonai emlékművét hogyan lehet felváltani — az orosz féllel lehetőleg egyetértésben — egy másik, a főváros más helyszínén felállítandó, az orosz kulturális és vallási hagyományoknak megfelelő emlékművel. A szovjet emlékmű helyén indokolt és szükséges egy Szabadság és Függetlenség emlékmű felállítása, alapkövének letétele a történelmi múlt és a jelen magyar társadalma közötti szerves kapcsolat, az éltető történelmi hagyomány jegyében.

Kulcsszavak

„Neugebäude” ; trianoni emlékmű ; szovjet hősi emlékmű ; szabadság téri emlékhely ; magyar-orosz hadisír egyezmény

Abstract

Freedom Square and its surrounding area in Budapest have been the space where representations of bygone repression and expression of Hungarian freedom have been erected. The *Neugebäude* (New Building), which symbolized Austrian repression, was the first such representation to be widely known. In the wake of its demolition, the space where it had stood gained new meaning for the Hungarian people, as a place where the principles of national independence and liberty could be expressed. As a result of consensus thinking, the so-called Treaty of Trianon Memorial was erected. In the spot of the so-called Trianon flowerbed near the Treaty of Trianon Memorial, a space which had been formerly reserved for the last third of the 19th century for a statue commemorating the Fight for Freedom, a memorial to the victorious Great Power, the occupying Soviet forces, was erected instead. This memorial carried political connotations as it represented victory over the Hungarian-German defense forces while also providing support to the leftwing interpretation of history in Hungary, according to which the country had been a slave state prior to 1945, and that the era of freedom had been ushered in by the Soviet Red Army. (The same Soviet Red Army which propagated the principles of Bolshevik authoritarianism.) Thus Freedom Square today conveys an incomprehensible and unacceptable commemorative message by simultaneously hosting memorials dedicated to the 1944 invasion of Hungary by the German Empire and to the Soviet Empire that subjugated the country following 1944-45.

Key words:

Neugebäude (New Building) ; Treaty of Trianon Memorial ; Soviet Heroes Memorial ; Freedom Square place of remembrance ; Hungarian-Russian agreement on military gravesites

*

Open Researcher and Contributor ID = Nyílt Kutató és Közreműködő Azonosító (ORCID) : <https://orcid.org/0000-0002-5522-1375>

Institutional attachments

= Szerző intézményi kötődései :

- Bertalan Szemere Scientific Society of History of Hungarian Law Enforcement = Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság

@: zezso@t-online.hu

Date of registry = Regisztrálás dátuma : 2019. IV. 15.

Date of acceptance = elfogadás dátuma : 2019. IV. 30.

DOI : 10.31627/RTF.XXIX.2019.57N.85-111P

A magyarországi rendszerváltozás kezdete óta ismétlődő igényként és követelésként jelentkezik társadalmi szervezetek, egyesületek, a közvélemény jelentős erkölcsi súlyú részét kifejező állampolgári csoportok részéről: a szabadság téri szovjet hősi emlékművet, mint egy elmúlt önkényuralmi politikai, gazdasági és erkölcsi rend nemzetközileg is megbukott nagyhatalmi képviselőjének, a magyar nemzet megalázottságának jelképét, le kell bontani vagy át kell helyezni máshová. E követelésekkel szemben áll egy uralkodónak mondható „reálpolitikai” érvelés, amely szerint az emlékmű nemzetközi jogi és politikai okokból érinthetetlen, s az eltávolítást követelők legjobb esetben is a valóságérzék súlyos zavarával jellemezhetők.

Mit mondanak a tények?

A szovjet hősi emlékmű a budapesti V. kerületi Szabadság téren, a kormányzati és banknegyed közepén az országgyűlés épülete, az Országháza, a Földművelésügyi Minisztérium és a Magyar Nemzeti Bank között a Magyar Televízió épülete és az Amerikai Egyesült Államok nagykövetsége által közrefogottan, magyar szabadságharcosok nevét viselő utcák betorkollásában lévő téren, a magyar történelem nevezetes helyén emelkedik a magasba. Az 1945. V. 1-jén felavatott emlékmű leírása szerint „Kb. 2000 cm széles 1500 cm magas kőépítmény, két darab 300X150 cm-es félköríves bronz domborművel. A délin 8 szovjet harcos zászlóval és tank; a háttérben a Klotild paloták és az Erzsébet híd látszik; az északon 4 szovjet harcos, 1 sebesült és 1 ápoló látszik, a háttérben az Országház épülete. Elöl és hátul címer, fent ötágú csillag, 10 tábla az elesettek nevével.”¹ A szobrász: ANTAL Károly, a felállítás éveként 1946, a restaurálása 1972 szerepel a nyilvántartásban. Más forrásokból tudjuk, hogy az emlékmű már 1945-ben állt, az 1946-os esztendőben a domborművek készültek el.

Az emlékmű felirata: elöl és hátul „1945”, „Dicsőség a felszabadító szovjet hősöknek” és ugyanaz cirill betűkkel.²

Az emlékmű előzményei, helyének története

A szovjet hősi emlékmű a Szabadság téren áll. A Szabadság tér helyén a XVI-XVIII. században beépítetlen terület volt, hiszen ettől délre kezdődtek Pest városának falai. A XVIII. század végén 1786-ban kezdték meg II. József soha meg nem koronázott uralkodó regnálása idején az Újépület, németül Neugebäude építését. Az épület Isidore Marcellus Amandus CANEVALE bécsi építész tervei szerint, HILD János építész vezetésével zajlott. Az erődnök ható épület megjelenése különböző találgatásokat váltott ki a lakosságban. 1789-ben a 3. számú pavilont már használták, 1793-1796 között a francia háborúban fogságba esett tisztek börtöne, később tüzérlaktanya, majd a közös hadsereg katonai akadémiájának épülete volt. Az európai méretekben példaértékűen kiemelkedő, Magyarország történelmében is máig az alkotmányvédő függetlenségi- és szabadságharcok hosszú sorának legnagyobb hatású eseményeként számoltartott 1848-1849. évi magyar forradalomnak és szabadságharcnak a cári birodalom seregei által való leverése után szabadságharcosok százainak börtöne és vesztőhelye lett az Újépület.

A Neugebäude kerekén száz évig állt régi helyén, árnyékával jelképesen és valóságosan rátelepedve a város életére. Ismert tény, hogy a XVIII. század végéig nem engedték beépíteni a városfaltól északra eső területet, majd egy épülő új városrész közepén elképesztő méretű kaszárnya-együttest építettek fel. Az 1848-1849-es magyar szabadságharc tekintetében hasonló jellege volt az épületnek, mint a párizsi Bastille épületének, köveihez, kivégző udvaraihoz száz meg száz magyar hazafi vére tapad a szabadságharc leverése utáni megtorlás idején. A leghíresebb, örökéző mécsessel, emlékművel megörökített kivégzés gróf BATTYÁNY Lajosnak az első felelős magyar minisztérium elnökének agyonlövetele volt. Jelképesen itt, az Újépület területén akasztották fel 1851-ben KOSSUTH Lajost, STÁNCICS [TÁNCICS] Mihályt, HALBSCHUH [IRÁNYI] Dánielt és még számos társukat, akiket idegen ország területén nem érhetett el a HABSBERG-hatalom megtorló hóhér keze. Az osztrák HABSBERG-ház és az orosz cári birodalom önkényuralmával egyaránt végzetszerűen egybekapcsolódó sorsú épület lebontása 1898-ban történt meg, ekkor nevezték el a területet Szabadság térnek, emlékezve a rabságot jelképező épületre, s ekkor nevezték el az itt kiágazó épülő mellékutcákat a magyar szabadság hőseiről és vértanúiról.

Megjegyzendő, hogy a mintegy 43 000 négyzetméter területű Szabadság tér kisebb mint az egykori Újépület volt, hiszen annak egy részét beépítették. Mindazonáltal a Szabadság tér a legfiatalabb s egyben a legújabb kori városrendezés erényeit kifejező, különleges jelentőségű nagy terünk.

Az 1890-ben az Újépületet a katonai kormányzat kezéből kiveendőnek és értékesítendőnek jelentette ki a törvényhozás,³ s ezen teendők foganatosítását WEKERLE Sándor miniszterelnök a Főváros Közmunkák Tanácsára ruházta.⁴

„A Szabadságharc soha fel nem állított emlékművének története ma már kevésbé ismert, érdemes ezt is felidézni.

Amikor komolyan fölmerült egy nagyszabású Szabadságharc-emlékmű gondolata, 1882-ben a székesfőváros megalakította a szoborbizottságot, elsősorban a gyűjtés megindítására. 1889-ben végre kiírták a pályázatot, a beérkezett pályaműveket 1891 áprilisában értékelték, de pályadíjat nem adtak ki. Nagy sokára, 1903 szeptemberében írták ki a következő pályázatot, de ekkor már együtt az országház előtt felállítandó Kossuth-szoborra vonatkozóval.

A Szabadságharc-szobor pályázata — az 1905 áprilisában kelt Zala György-féle értékelés nyomán — ismét eredménytelenül zárult, de hamarosan újabb pályázatkülrás következett, immáron a harmadik. Az 1907 májusában kelt Hauszmann Alajos-féle albizottság jelentése 22 pályaművet értékelt. Az első öt helyezettet hirdették ki, a nyertes, két húszas éveit járó fiatalember: Szamovolszky Ödön és Gách István, megkapta a megbízást is. A mű főgondolata a magyar nemzet örökös küzdelme a szabadságért, melyet maga Hadúr vezérel a dicsőséges győzelem felé, a művet az ő alakja koronázza. Hadúr a magyarok ősi istene epikus költőinknél, először Aranyosrákosi Székely Sándornál (A székelyek Erdélyben, 1822). Nyomában Vörösmarty Mihály már úgy írt róla (Zalán futása, 1825), mint aki mindig is létezett. A szobormű középrészén a vajúdo nemzet szimbolikus csoportjai, jobbról Kossuth, balról Petőfi vezetésével. Az előterében holttesteken át vágató paripák vontatta harci szekér, biga, mely kompozíció bronzból kiöntött kismintája a Hadtörténeti Múzeum állományában van, jelenleg Kecelen tekinthető meg a Pintér Művek kebelén működő Haditechnikai Park szabadtéri tárlatán. Az emlékmű talpázatának hátsó oldalára a vérszerződés domborművét tervezték.

A kész emlékmű közepén, egy obelisk tetején, négy oszlopon álló Hadúr 9 méteres alakja 25 méterre magasodott volna, az oldalcsoportok 3 méteres figurái elé; a harci szekér kétszeres életnagyságban volt elképzelve. Az I. világháború kitöréséig csupán gipszminták készültek, melyekből válogatva a Műcsarnok 1913/14 téli tárlatán az alkotók aranyérmét nyertek. Szamovolszky Ödön nem sokkal ezután, még 1914-ben meghalt, Gách István pedig orosz hadifogságba esett, s csak 1920-ban tért haza. Új megbízás alapján már egyedül formázta meg a még hiányzó harci szekér és dombormű gipszintáját, de a szoboralap elértéktelenedése miatt nem volt mód a végleges kivitelre. A gipszminták a Szent István-bazilika pincéjébe kerültek, további sorsuk azonban kérdéses.”⁵

A fővárosi középítési bizottmány ülése 1903 V. 1-én így foglal állást: „Tárgyaltatott még a mérnöki hivatal javaslata a Szabadságharc-szobornak elhelyezése tárgyában, és annak értelmében a bizottmány javasolja, hogy a Szabadságharc szobor a Szabadság-tér északi részén álltassék föl.”⁶

A képzőművészeti bizottság a fővárosi tanács elé azzal a javaslattal járult 1903. V. 26-án, hogy: „Hivatkozással a t. tanácsnak folyó évi május hónap 14-én kelt 107406. és 107407. számú fölhívására, van szerencsénk a szabadságharcz emlék, valamint a Kossuth szobor helyének kijelölése tárgyában javaslatunkat a következőkben előterjeszteni: A szabadságharcz-szobor bizottságnak, valamint a középítési bizottságnak abbéli előterjesztéséhez, hogy a szabadságharcz emlék a Szabadság-tér északi részét lezáró félkör középpontján helyeztessék el: a magunk részéről minden észrevétel nélkül hozzájárulunk....”⁷

A századforduló építészeti elvei szerint, igen nagy költséggel, a kor gazdagságát és virágzását kifejező bemutató tér épületeinek pompája és igényessége gazdagságban is elragadja a szemlélőt. Különösen szép a tér északi, félkör alakú részlete, amely hatásos, egységes építészeti megoldása miatt már régebben műemléki védelem alatt áll. A tér déli keskeny szakaszát gróf SZÉCHENYI István, a reformkor, a XIX. század első kétharmada egyik legjelentősebb alakjának, nemzetpolitikusának emlékére Széchenyi ligetnek nevezték el. Az itteni sétatér az Újépület lebontása előtt parkosított formát kapott, s a rajta 1930-ban felállított díszkút domborműve azt a jelenetet ábrázolja, amikor SZÉCHENYI felesége 1846-ban a sétatér első platánfáját elülteti. A tér nyugati felén, a volt tőzsdepalota épülete előtti parkban találjuk DÓZSA Farkas András alkotását, az 1849-es újépületi vértanúk emlékét, amelyet 1934-ben állítottak fel. Eredetileg bronz férfialak állt a talpazaton, amely azonos magasságú az átellenben felállított, majd elvitt Magyar fájdalom szobrával, de 1940-ben Kassára szállították és a szobor helyére a most is ott álló bronzedényt terveztették a művésszel.

A Magyar fájdalom szobra, talpzatán „... az elrabolt gyermekeit sirató Magyarország fájalmát” megörökítő mondatokkal a tér, túlsó, déli oldalán állott, ahol 1932-ben állítottak fel a szép női aktszobrot – Émile Oscar GUILLEAUME francia szobrász alkotását, a magyar revíziós törekvések angol patrónusának, Lord Sidney Harold Harmsworth ROTHERMERE-nek ajándékát, – míg másodpéldánya Debrecenbe, eredetije 1948-1967-ig a margitszigeti Palatinus strand főbejáratához, majd onnan Balf fürdőhelyre került az eredeti posztamens nélkül.

Keletről és nyugatról két hatalmas épülettömb szegélyezi a teret, a keleti 8-9-es számú barokk-szeccessziós épület ALPÁR Ignác műve (1905, a Magyar Nemzeti Bank székháza). Vele szemben, a tér csaknem teljes hosszát lefoglaló szeccessziós épülettömbben, melyet szintén ALPÁR Ignác tervezett

1905-ben, volt a Tözsdepalota, egy ideig a Magyar Televízió épülete. A tér félkörívében sorakozó épületek: az Amerikai Egyesült Államok nagykövetsége, a Nemzeti Banktól északra, a követségtől délre Postatakarékpénztár épületének, LECHNER Ödön magyaros szecessziós alkotásának egyik homlokzata látszik. A teret dél felől két hatalmas, üvegből és betonból készült banképület zárja le. Észak felől a teret késői eklektikával fogant iroda és bérházak íve veszi körül. A 15. számú épület homlokzatán (timpanonján) 1901-óta KOSSUTH Lajosnak, az 1848-1949-évi szabadságküzdelem, s egyben az évezredes magyar szabadságharcok nagy alakjának egészalakos szobra, a főváros első köztéri KOSSUTH-szobra, FLEISCHEL Károly alkotása áll.

Az Újépület említett emlékműve a televízió volt székháza előtt áll, míg a „Virulj” dísztűt a tér déli részén helyezkedik el. A tér déli oldalán áll a Szabadság téri református templom bérházzal egybeépült, GYÖRI Sándor és HALÁSZ Géza tervei alapján kialakított építmény. 1940. IX. 15-én, a kolozsvári bevonulás napján szentelték fel, ezért a „Hazatérés temploma” nevet is viselte. Ez a templom tehát Magyarországnak az első világháború után történt nagy hatalmi akarattal való megcsönkítése, az ország kétharmad részének idegen országokhoz csatolása igazságtalanságának enyhítésére meghozott úgynevezett II. bécsi döntőbírói határozat emlékére, Észak-Erdélynek Magyarországhoz való visszacsatolásáról való megemlékezés jeleként kapta nevét. A versaillesi Nagy Trianon palotában az 1920-ban hazánkkal elfogadott békediktátum következtében az ország elveszítette területének kétharmadát, lakosságának több mint a felét és több mint hárommillió magyar került idegen uralom alá. A trianoni békediktátum elnevezéssel elhíresült — Magyarország és a Szövetséges és Társult Hatalmak között 1920. VI. 4-én megkötött és 1921. VII. 16-án megerősített — „békeszerződés”⁸ a legkegyetlenebb volt az első világháborút befejező diktátumok között. A területi rendelkezéseket tartalmazó II. rész Magyarország 282 870 km² területéből csak 92 963 km²-t, 18 264 533 főnyi lakosságából 7 611 117 főt hagyott meg. A területváltozásokkal kapcsolatban a versaillesi békeszerződések kérésünk ellenére sehol sem érvényesítették Magyarország tekintetében a népszavazás elvét. A Trianoni szerződés részleges revíziója az 1838. XI. 2-ai⁹ és az 1940. VIII. 30-ai¹⁰ bécsi döntőbírói határozatokkal, illetve Csehszlovákia felbomlásával kapcsolatban Kárpátalja (1939)¹¹, majd Jugoszlávia felbomlásával kapcsolatban a Délvidék (1941)¹² visszavételével következett be.

Ezt megelőzően azonban már 1921-ben felállították a Szabadság téren az úgynevezett irredenta szobrokat, az Észak (KISFALUDI-STROBL Zsigmond alkotása), Dél (SZENTGYÖRGYI István alkotása), Kelet (PÁSZTOR János alkotása) és Nyugat (SIDLÓ Ferenc alkotása) elnevezésű szobrok az elszakított országrészekre emlékeztettek. Az emlékműegyüttes szívében az 1928-ban felállított ereklyés országzászló jelentette, amelyen félárbocra eresztve lengett a magyar lobogó. A húszméteres zászlórúd mészakőből faragott talapzatának előlapja északi irányba mutatott, homlokzatát a magyar címer díszítette, két oldalon egy-egy idézet volt olvasható a magyar revíziós igények fő támogatóitól. A zászlórúd tövében kiterjesztett szárnyú bronz turulmadár zárta a kompozíciót. Mögé sisakos, buzogányos gyermek aktját mintázta a szobrász. A zászlórúd csúcscsúszul egy jelképes, esküre emelt kéz szolgált, amelyet vitéz nagybányai HORTHY Miklós, Magyarország kormányzója kezéről mintázott a szobrászati elemeket készítő FÜREDI Richárd. Az építészeti részt KISMARTY-LECHNER Jenő tervezte.

A négy szobrot és az országzászlót 1945-ben lebontották. Az eltávolított szobor-együttes által közrezárt területen 1945. V. 1-én felavatták a szovjet hősi emlékművet. Téves azonban az a vélekedés, amelyet a „Szoborsorsok” című könyvben olvashatunk, miszerint a szovjet emlékmű az ereklyés országzászló helyére került, mert az V. kerületi önkormányzat dokumentációjában és a valóságban is az ereklyés országzászló helye a szovjet hősi emlékmű jelen felállítási helyétől délre a tér képzeletbeli felezővonalán található, mintegy a tér középpontja és az emlékmű közötti távolság felének megfelelő távolságban.¹³

A tér keleti felére, a követségen húsz évig menedéket kapott MINDSZENTY József [PEHM József] hercegprímás emléktábláját viselő Amerikai Nagykövetség és a Nemzeti Bank közé 1990-ben helyezték vissza Harry Hill BANDHOLTZ amerikai tábornok szobrát, LIGETI Miklós alkotását. E szobrot a tábornok 1919 augusztusában a Nemzeti Múzeum kincseinek a román megszálló hadseregtől való megmentése érdekében tanúsított magatartása emlékére állították 1936-ban a tér nyugati oldalára, és 1948-ban távolították el onnan, jellemző módon a szovjet hősi emlékművet felállító politikai irányzat szándékai szerint.

A tér további plasztika díszé MEDGYESSY Ferenc sokalakos, népviseletes, szüreti ünnepséget ábrázoló domborműve a tér déli részén a volt Pénzügyi Központ, a Magyar Hitelbank épületén. (1940).

A „Hogyan épült Budapest? A Fővárosi Közmunkák Tanácsa története 1870-1930.” című könyvben olvasható, hogy „Az Újépülettel eltűnt szemünk elől az abszolutizmus és az elfojtottság szimbóluma. A kötömeg tömlőcből Szabadság tér lett, mintegy kiépitése a Széchenyi térnek. A tanács eltávolította a

fejlődés gátját. Megnyílt észak felé a város. Modern városrendezésünk ebbe a negyedbe, amelyben a száz év előtti katonás szellem a forschrift mássig adagolt levegővel kívánta boldogítani a polgárt, olyan térrendszert vitt be, amely bármely korban becsületünkre válhat. A Szabadság tér, kapcsolatban az Országház terével (Kossuth Lajos térrel) és a Duna parttal, teljesen megváltoztatta Lipótváros karakterét. E monumentális levegőraktárak kettéosztják ezt a városrészt, amelynek régi negyedébe most már minden oldalról kinyílik a levegő; az egykori zsúfolt részek ma már eltörpülnek a téresekkel szemben."¹⁴

A német megszállás áldozatainak emlékműve (a médiában német megszállási emlékmű)

A budapesti Szabadság tér déli oldalán felállított szoborkompozíció azoknak az embereknek állít emléket, akiknek halála vagy meghurcoltatása Magyarország 1944-es német megszállásához köthető. Általánosabb értelemben az emlékmű „...arra hivatott, hogy kifejezze azt a fájdalmat és megpróbáltatást, amelyet szabadsága elvesztése miatt a magyar nemzet érzett és elszenvedett. Mindannyiunkat arra emlékeztet, hogy hazánk függetlenségének elvesztése tragikus következményekkel járt. Sok százezer ember életét követelte, és további millióknak okozott tengernyi szenvedést.”¹⁵

PÁRKÁNYI-RAAB Péter alkotása 2014. VII. 20-ra virradó éjjel állították fel. A kompozíció központjában *Gábrriel arkangyal*, Magyarország patrónusa áll egy kannelúras oszlop csonkján, behunyt szemmel, széttárt karokkal. Az egyik szárnya hiányzik, azt a testére csavarodó drapéria ellebbenő vége helyettesíti. Az angyal jobb kezében az országalma van, illetve éppen kihull a kezéből, amire a náci Németországot jelképező sas készül lecsapni. A sas jobb lábán „1944” feliratú gyűrű van. Az alakok egy tizenhárom, részben csonka oszlopból álló, hét méter magas, timpanonos kapuzatban állnak, amelyen „A német megszállás áldozatainak emlékműve” felirat olvasható, az egyik oszloptorzó felirata pedig „Az áldozatok emlékére”.

Nem árt néhány gondolat és néhány tény erejéig visszatérnünk a trianoni békeszerződéshez, azért is, mert ez a békeparancs összefüggést mutat azzal a történelmi és városi környezettel, amelyben tanulmányunk tárgya elhelyezkedik, nem különben a magyar lakosság történelmi élményével, az annak alapján kialakult közvélekedéssel, végső soron a szovjet hősi emlékműhöz és az általa képviselt történelmi tényekhez fűződő viszonyával

Nem lehet elégszer hangoztatni, hogy a viláégéshez vezető I. világháborús és azt megelőző történelmi-gazdasági folyamatok alakításában, s különösen a világháború kirobbantásában Magyarországnak nem volt értékelhető szerepe és érdeke, miniszterelnöke kezdetben a lehetőségek szerint, sőt némileg azokat meghaladóan is ellenezte a világháborút, Magyarországnak területi követelései nem voltak más államokkal szemben, s ehhez képest a legsúlyosabban kellett bűnhődnie, sokkal súlyosabban, mint az összehasonlíthatatlanul más helyzetű Németországnak. Trianon kérdésköréhez hozzá tehetjük, hogy Horvát- Szlavónország társországgként, de tagja, belső része volt a Magyar Királyságnak, ezért a vele elcsatolt területek 233 000 km²-re emelkedtek, vagyis az ország teljes földterületének 325 000 km²-nek jóval több mint kétharmada került szomszédjainkhoz. Igaz a megállapítás, hogy az ország területének több mint kétharmada, lakosságának csaknem kétharmada veszett el.

Azt kell tudnunk, hogy az ismert területi veszteségből a legnagyobb zsákmány Romániának jutott, Magyarországtól 103 000 km²-t ítéltek meg, így más nyereségekkel együtt az 1914-es 137 903 km²-es Románia 1920-ra 294 967 km²-re növekedett. A 103 000 km² a régi Magyarország területének 36,2 %-át tette ki. A területi nyereségek sorrendjében Romániát Csehszlovákia követi, amelyhez 63 000 km²-t, a régi Magyarország területének 22,2 %-át csatolták. A délszláv állam 21 000 km²-t kapott, ami a történelmi Magyarország 7,4 %-a tette ki, Ausztriához pedig 4 000 km²-et csatoltak, 1,5 %-ot. A népmozgalmi, népesedési lakosság számadatokon túl fontos annak megjegyzése, hogy Magyarországot és annak népét, lakosságát gazdasági és kulturális tekintetben is egyenesen lehetetlen helyzetbe hozta a békeparancs. A mezőgazdasági termelés nagyobb része került határon túli területekre, ezt meghaladóan azonban az ipari termelőüzemek 52,2 %-a, vasutak 57,8 %-a az utak 60,3 %-a került a határon túlra. Hihetetlen kulturális veszteségeket is elszenvedett az ország. A 17 000 elemi iskolából 6 402 maradt a határokon belül, a középiskolákból 121 került határon kívülre, míg 100 maradt az ország területén. Elveszítette az ország a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemet, melyet Szegedre, a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemet, melyet Pécsre helyeztek ideiglenesen.

E tényekből is, s a könyvtárnyi irodalomban és elemzésben egyértelműen felismerhető, az a tapasztalati tény, hogy a trianoni katasztrófa miatt mérhetetlen felháborodás és elkeseredés lett úrrá az országon, milliók életfeltételei változtak meg gyökeresen, az ország a szellemi és anyagi megtiportság, kifosztottság állapotába került. Ebben a helyzetben történt meg a budapesti Szabadság téren a trianoni tragédiát kifejező, arra figyelmeztető szobrok és az ereklyés országzászló felállítása.¹⁶ Tárgyunk szempontjából nem bír döntő jelentőséggel, a teljesség kedvéért mégis hivatkozom arra a tényre, amelyet a

magyar történeti irodalom jelentős része képvisel és felmutat: a sok nemzetiségű osztrák-magyar birodalom helyére több sok nemzetiségű államot hoztak létre, s ezzel mintegy megdőbbszörözték a nemzeti-etnikai összeütközések és feszültségek veszélyét és lehetőségét.

Magyarország azonban halálos megcsonkítása ellenére talpra állt és megszólalt benne az a közönségi tudattalan mélyén munkáló erő, amelyet Elzász-Lotharingia elvesztése Párizs és az ország megalázása után 1871-ben a francia Léon Michel GAMBETTA azzal a franciák körében elterjedt mondattal fejezett ki: „... *sohasem beszélni róla, de mindig rá gondolni...*”

Így robbant ki a II. világháború, amelynek tragikus sodrásában Magyarország a tengelyhatalmak oldalán lépett be a világháborúba, a történeti irodalom igen jelentős hányada szerint történelmi, geopolitikai kényszernek engedve. A II. világháború Magyarország számára teljes összeomlást, idegen megszállást jelentett. Amennyiben a zsidóság és cigányság halottjainak számát 450 000 - 500 000 főre, a katonai (hősi) halottak, bombázások áldozatait és más közvetlenül hadicselekmények folytán elpusztultak számát 250 000-350 000 főre, a fogolytáborokban elpusztultak számát 150 000 - 200 000 főre, a menekülések, internálások, elhurcolások során meghaltak számát 100 000 - 120 000 főre, a magyar kisebbségek ellen elkövetett népiirtások (vérengzések) áldozatainak számát 50 000 - 80 000 főre becsüljük, akkor összesen 1 000 000 - 1 250 000 fő áldozatot kell figyelembe vennünk, megjegyezve, hogy megközelítőleg sem ismerjük a Szovjetunió büntető táboraiba hurcolt 500 000 - 900 000 fő honfitársunk sorsát, s az itt elpusztultak pontos számát. Természetesen ez egy 15 milliós ország veszteségeit jelenti a világháború elején bekövetkezett visszacsatolások figyelembevételével. A visszacsatolások után ezt az emberveszteséget a trianoni Magyarországra vetítjük át, akkor a 9,3 milliós népességű ország veszteségét mintegy 660 000 - 800 000 főre tehetjük.

Abban az esetben, ha a háborús emberveszteség számait figyelembe véve sorrendet kívánnánk felállítani a II. világháborús emberveszteség súlyosságának trendjében, az első helyre a Szovjetunió kerülne 20 000 000 halottal (figyelembe véve, hogy ebben az adatban bizonyos források szerint benne van a büntetőtáborokban és egyéb módon elpusztított, nem az ellenség áldozatául esett népesség is.)

A második helyre Németországot tehetjük 10 000 000 áldozattal, a harmadik helyet Lengyelország foglalja el 6 000 000 (ebből 3 000 000 zsidó) áldozat figyelembevételével, míg a negyedik helyen 1 700 000 fő veszteséggel Jugoszlávia szerepel, ellenben ez utóbbi adatnál megjegyzést érdemel, hogy 1 200 000 - 1 300 000 fő a délszlávok belső harcainak áldozata. Végül a sor ötödik helyére Magyarország kerülhet, 1 000 000 - 1 250 000 áldozattal. Súlyosabb a helyzet Magyarország szempontjából akkor, hogyha az áldozatok számát a lakosság számához mérjük. Ebben az esetben ugyanis a Lengyelország után következő Magyarország szinte egy vonalba kerülne a Szovjetunióval, Németországgal és Lengyelországgal.¹⁷

Átlépvé a világháborúk korszakán, a következő vérveszteség az 1956-os magyarországi szabadságharc. A magyar forradalom és szabadságharc céljait, jellegét illetően nem ítélné meg helyesen az általunk említett előzmények ismerete nélkül. A feltűnően és aránytalanul súlyos veszteségeket okozó világháborúk után ugyanis az ország egy idegen nagyhatalmi elnyomás és megszállás által súlyosított kommunista önkényuralom állapotába került. Ennek során a megmaradt gazdasági javakat tönkretették, a társadalmi osztályok közötti gyűlöletet felszították. Az ország értelmiségét és hadvezetésre alkalmas rétegét szétverték, menekülésre kényszerítették. Összességében mind kulturálisan, mind gazdaságilag, mind politikailag a teljes megsemmisülés határára sodorták az idegen országban iskolázott, idegen érdekeket kiszolgáló kommunista vezetők. Biztonsággal megállapítható, hogy az 1956-os szabadságharc válasz volt, nemcsak a megelőző esztendő önkényuralmi államvezetésének tragédiát hozó ténykedésére, hanem a második világháború után, illetve végén elkövetett idegen nagyhatalmi jogtiprásokra, a százezres nagyságrendet megközelítő nemi erőszakra, 800 000 - 900 000 férfi és nő fogságba vetésére, az ország kirablására, teljes lelki, erkölcsi, gazdasági megnyomorítására.

Ilyen helyzetben, nemzetközi és belpolitikai tekintetben teljesen megalázott, cselekvőképtelen ország letiprásának és legyőzöttségének jelképére állították fel a Szabadság téri szovjet hősi emlékművet 1945. V. 1-re, majd a teljes, befejezett emlékművet egy év múlva, immár domborművekkel is ellátva adták át a városnak. 1945. V. 1-én a budapesti Szabadság téren a szovjet hősi emlékmű leleplezésén Rogyion Jakovlevics MALINOVSKIJ marsall a II. ukrán hadsereg parancsnoka beszédében arról tájékoztatta a jelenlevőket, hogy a fasizmust örök időkre ki akarják irtani és addig nem teszik le a fegyvert, míg ezt a céljukat el nem érik.

A szovjet tudósító iroda Budapest elestekor úgy fogalmazott, hogy 1945. II. 13-án „*Elfoglalták Magyarországot fővárosát*”.

A Budapest elfoglalásában résztvevő kötelékeket és csapatrészeket „*Budapesti*” elnevezésre és rendjelekkel való kitüntetésre terjesztették fel.

Magyarország szívében a Honvéd utca torkolatában 1948-1849-es magyar forradalom és szabadságharcban hősiiesen harcolt, mártírhalált halt AULICH Flórián Lajos és VÉCSEY Károly tábornokról elnevezett utcáktól közrefogva, az ország házából láthatóan az 1919-es kommün áldozatairól Vértanúk terének nevezett a Vértanúk napjainkban visszaállított emlékművét hordozó tér szomszédságában, a magyar szabadságért el nem múló történelmi érdemeket szerzett II. RÁKÓCZI Ferenc és tőle nem messze álló KOSSUTH Lajos emlékműve közelében egy olyan emlékművet állítottak fel, amely tartósan is Magyarország legújabb kori megalázottságának, legyőzetésének, a magyar nép megtizedelésének és kirablásának jelképe lehetett, megengedve, hogy voltak a társadalom egészéhez képest törpe kisebbségek, amelyek ezt a helyzetet másképp ítélték meg, nem változtatva annak lényegén.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a Szabadság téri hősi(önkéntes) emlékművet a magyar nemzet szabadságharcos függetlenségi hagyományaira emlékeztető környezetbe, az 1848-1849-es magyar forradalom és szabadságharcban való részvétel miatt bebörtönzött, elítélt, kivégzett áldozatokra emlékezés jeleként „Szabadság”-ról elnevezett tér és épületegyüttes közepébe a Szabadságharc emlékmű tervezett helyére helyezték 1945-ben. Ebben a szabadságharcos, történelmi környezetben fölállítottak egy olyan emlékművet, amely alkalmas lehetett egy kis ország elfoglalásának és legyőzésének jelképezésére, de nem volt alkalmas a valódi kegyelet érzésének felkeltésére és megőrzésére, még kevésbé Magyarország megtiport népe és a Szovjetunió népei közötti megbecsülés, közeledés szolgálatára. A szabadságharcos környezetben elhelyezett, legyőzetést jelképező emlékmű sorsa éppen emiatt a ki-tüntetett elhelyezési mód miatt sem kerülhetett nyugvópontra, napjainkig.

A téma politikai és jogi indokoltsága

Az 1989-1990-es rendszerváltozás óta számos javaslat érkezett az állami vezetőkhez a nemzet méltóságára valamit is adó politikai erők köréből abból a célból, hogy a szovjet emlékművet a Szabadság térről távolítsák el, bontsák le, illetve, hogy helyezték azt át valamelyik temetőbe, vagy más közterületre. A kérdés jellegzetesen vetődött fel 1990-1994 között amikor az ország felszabadult lelkülettel közelített a trianoni békeparancs ügyéhez, s vetődött fel a trianoni tragédia megörökítésének igénye. A nehéz múlt semmiképpen nem volt az elfeledhető dolgok sorába utalható, sem akkor, sem napjainkban. Ezért vetődött fel a trianoni emlékművek, az Észak, Dél, Kelet Nyugat emlékmű és a történelmi ország területeiről összehordott földhalom fölött emelkedő trianoni országzászló visszaállításának igénye. Ez a követelés, amelyet az első szabadon választott kormány honvédelmi államtitkára dr. RAFFAY Ernő is képviselt magánvéleményként, abban az időben, nem járt sikerrel.

A Magyar Köztársaság és az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság 1991. XII. 6-án egyezményt ír alá, a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló szerződést, melyet egy levélváltással léptetnek életbe. Ez utóbbi szerint meghaladják a totalitarizmus örökségét és elítélik a magyar nép demokratikus törekvését eltipró 1956. évi beavatkozást Magyarországon.

A felek kötelezettséget vállaltak arra, hogy óvják és ápolják a másik félnek a saját területükön található kulturális értékeit és történelmi emlékeit, majd a 16. cikk szerint a felek — az európai hagyományok szellemében — vállalták, hogy megőrzik és méltóan gondoskodnak a Magyar Köztársaság területén eltemetett oroszországi állampolgárok és az Oroszország területén eltemetett magyar állampolgárok sírjairól, illetve a temetkezési helyeken lévő emlékművekről. Törvényeiknek megfelelően mindkét fél biztosítja ezek akadálytalan megközelíthetőségét.

A szerződés hatályba lépése 1995. III. 6-án történt meg, amikor a szerződést megerősítő okiratait Moszkvában kicserélték.

A baráti kapcsolatokról szóló alapszerződésből következő jelentős fejlemény a Magyar Köztársaság kormánya és az Oroszországi Föderáció kormánya között a háborúban elesett katonák és polgári áldozatok emlékének megörökítéséről, valamint sírjaik jogi helyzetéről szóló, Moszkvában, 1995. III. 6-án aláírt megállapodás, amelyet egy 1996. VII. 4-én történt diplomáciai jegyzékváltással léptettek hatályba.

A köznyelvben hadisír-egyezménynek is nevezett megállapodás, amely 1996-ban kormányrendelettel nyert kihirdetést¹⁸, mint nemzetközi szerződés, szabályozza a két országban létező hadisírok jogi helyzetét, többek között fogalom-meghatározást ad az elesett orosz katonák és polgári áldozatok, az orosz katonák és polgári áldozatok temetkezési helyei kérdéskörben.

A szerződés megállapítja, hogy „. . . a felek tiszteletben tartják Magyarország és Oroszország népeinek nemzeti, vallási és egyéb hagyományait, beleértve a sírokat, az emlékművek és kegyeleti létesítmények feliratozását.”¹⁹

A szerződés szerint „. . . az orosz katonák a Magyar Köztársaság területén lévő és a magyar katonák az Oroszországi Föderáció területén lévő földi maradványainak, temetkezési helyének áthelyezése,

csak kivételes esetben, annak a félnek a döntése alapján történhet, amely országának a területén az adott temetkezési hely van. Ez esetben a másik felet a temetkezési hely tervezett áthelyezéséről a megfelelő időben tájékoztatni kell.”²⁰

A szerződés rögzíti továbbá, hogy: „Mindegyik fél saját költségére biztosítsa az országa területén található, a másik fél részére felállított, katonai temetkezési helyet, beleértve az emlékművek és más kegyeleti létesítmények fenntartását és ápolását.”²¹

Tárgyunk szempontjából a szerződés lényeges rendelkezésének tekinthető annak 3. cikke szerint, hogy: „I. pont. A felek térítésmentesen egymás használatára bocsátják a katonai temetkezési helyet és kegyeleti létesítmények által elfoglalt földterületeket, arra az időre, amíg azok ilyen célt szolgálnak.”²²

A szerződés fontos eleme a Szabadság téri emlékhely tekintetében az egyezmény 3.cikk 2. pontja: „Amennyiben a jelen cikk első pontjában rendelkezésre bocsátott földterületet fontos állami érdek miatt más célra kívánják hasznosítani, úgy az érdekelt fél új – a jelen cikk első pontja feltételeinek megfelelő – helyet biztosít a másik fél számára, és vállalja az elesett katonák földi maradványainak a kegyeleti létesítmények áthelyezésével és az új katonai temetkezési helyek kialakításával járó költségeket.”²³

A szerződésben rögzítették továbbá, hogy „Az új földterület kiválasztását és az újratemetést a felek kölcsönös megegyezése alapján kell megvalósítani. Ilyen megegyezés hiányában az érdekelt fél a másik fél megkeresésétől számított két év elteltével a katonai temetkezési helyek áthelyezésére saját törvényeknek és rendelkezéseinek megfelelő intézkedéseket hozhat.”²⁴

Lényeges annak megállapítása, hogy a szerződés szerint a megállapodás addig marad érvényben, amíg 6 hónap el nem telik attól az időponttól kezdődve, amikor az egyik fél írásban értesíti a másik felet, a megállapodás felmondásának szándékáról.²⁵

Hasonló megállapodást kötött a Magyar Köztársaság Ukrajnával. A Magyar Köztársaság kormánya és Ukrajna kormánya között a háborúban elesett katonák és a polgári áldozatok emlékhelyének megőrzéséről és megőrkítéséről, valamint sírjaik jogi helyzetéről szóló 1996. XI. 16-án Kijevben aláírt megállapodás hatálybalépéséről szóló diplomáciai jegyzékváltás napján, 1998. IX. 25-én hatályba lépett.²⁶ Ez a megállapodás hasonló rendelkezéseket tartalmaz, mint a magyar-orosz hadisír-megállapodás, ennek rendelkezéseit azonban nem lehet és nem kell alkalmazni a Szabadság téri szovjet hősi emlékmű tekintetében, figyelemmel arra, hogy ezen emlékművel kapcsolatos valamennyi kérdésben az Oroszországi Föderáció kormánya és nagykövetsége járt el mindmáig, figyelemmel arra a gyakorlatra is, amely szerint általában, ellentétes rendelkezés hiányában az Oroszországi Föderáció jár el a volt Szovjetunió jogutódlásával kapcsolatos kérdésekben.

Megállapítható, hogy a Szabadság tér kifejezi a Magyarország történelmében legjelentősebb folyamatokat, a szabadságharcokat, háborúkat, szenvedéseket és a XX. századi magyarországi történelmet meghatározó békeszerződések okozta állapotot.

Az ország és nemzetpusztító békeparancs okozta kortárs lelkiületet jól mutatják FÜR Lajos történész szavai: „A hitelesen mérlegelő kortársak és az utókor okkal-joggal vélte és gondolja ma is úgy, hogy Trianon a magyarság második Mohácsa volt. A békekötés óta eltelt idő mind nyomasztóbb következményeit látva, szorongva írjuk le a csapás, hatása és mérete, úgy tűnik, felülmúlja a mohácsi tragédia hatását és méretét is.

Szinte nyomban szembeötlik az a különbség, hogy a középkori Magyarországot akkor (Buda eleste után) három részre szakította szét az ország testébe ékként benyomuló török nagyhatalom közel 150 esztendőre. A három részre szakadt országból azonban kettő: a királyi Magyarország és az erdélyi fejedelemség, noha az előbbi magyar királyokként is regnáló HABSURG uralkodók fősége alatt állt) területe, vagyis az országnak mintegy kétharmada, magyar maradt. Annak tekintették Bécsből és Isztambulból éppen úgy, mint a szétszakított Magyarország bármelyik pontjáról, bármelyik tájáról, bármelyik településéből. Trianon utána azonban öt felé, majd 1945 után hat, az 1990 es évek elején kirobbant nagy rengések nyomán pedig ma már nyolc felé darabolódott szét ugyanennyi darabra csoportra, mondhatni népiségi csonkokra a magyarok nemzeti közössége. A szétszaggatottság idejéről pedig annyit mondhatunk csak: az egy-két éves (háború alatti) megszakitottságtól eltekintve, eddig (2000-ig) nyolc évtized telt el. A törökkori félidőn túljutottunk már... S ha van, hol a vég? Meddig? S ha lesz vég, az netán a végleges vég lesz? A végzetes vég?

A legmegrázóbb különbség azonban az akkor és a mai idők között alighanem a legbensőkben, a legbensőkben keletkezett. Abban, amit röviden úgy lehetne kimondani (ha kimondható, ha fogalmakba önthető bármi is a szétroncsoltság irgalmatlan állapotából), hogy: lelki szellemi politikai Trianon. Akkor, a török világ idején ugyanis soha senki a magyarok közül egyetlen percre sem gondolta, hogy a dolgok mindörökre úgy maradnak. Soha senki egyetlen percre sem felejtette el, hogy a királyi, fejedelmi és a hódoltsági magyarok ugyanegy és oszthatatlan közösségét alkotják a világnak. Soha senkinek

eszébe nem jutott volna valami más, minthogy a Kárpát medencét átfogó Szent István országa egy és oszthatatlan. Soha senki, aki felelősen gondolkodott, politizált, fegyvert fogott vagy földet művelt, gyermeket nemzett és szolgálta Istenét katolikus vagy protestáns módon, nem adta fel egyetlen percre sem a hitét. Azt a hitet, hogy egyszer eljön majd, hogy egyszer el kell jönnie, bármennyi szenvedés árán is, az »igazság órájának«.

Ma azonban nem így van, ma egyáltalán nincs így. A lelki, szellemi, politikai Trianon azt akarná jelezni, mintha földadtuk volna.»²⁷

Ezen trianoni országromlás elleni tiltakozást és közakaratot szólaltatta meg a Szabadság tér emlékműveinek jelentése a két világháború között, szervesen ráépülve az 1848-1849-es szabadságharcos hagyományra. Megállapíthatjuk, hogy a Szabadság téri szovjet hősi emlékmű (a továbbiakban Emlékmű) keletkezését, jelentését és jelentőségét tekintve gyökeres ellentétben áll a Szabadság tér által kifejezett kulturális, történelmi hagyománnyal. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy az Emlékmű nem alkalmas az elesett katonák iránti tisztelet felkeltésére, ápolására illetve erősítésére, éppen azért, mert annyira nyilvánvalóan és kihívóan ellentétes a magyar szabadságtörekvésekkel és az ország szuverenitásával, hogy az emlékmű céljával ellentétesen rontja az elesett katonák iránt található kegyeletérzést. Annál inkább így van ez, mert az Emlékmű nem elsősorban kegyeleti célokat szolgál, hanem a Szovjetunió nagyhatalmi háborús erőfeszítéseinek és ezzel szorosan összefüggésben Magyarország teljes, világháborús vereségének megörökítését. A vereség, ezzel a megtiportatás és a szuverenitásvesztés jellemző lehet egy bizonyos történelmi időszakra, semmiképpen nem lehet azonban ismérve egy olyan Emlékműnek, amelyet politikai rendszerektől és történelmi helyzetektől függetlenül állandó jelleggel fenn kíván tartani az érdekelt állam, azaz a Szovjetunió jogutód Oroszországi Föderáció. Az Emlékmű tehát a II. világháború utáni katonai, politikai, gazdasági helyzet kifejezésére és rögzítésére alkalmas, de nem alkalmas időtlenül ugyanezen helyzet kifejezésére egy fél évszázaddal később. Ugyanakkor nem fosztható meg ettől a jelentésétől, nem állítható, hogy az Emlékmű kizárólag kegyeleti célokat szolgál, egyebek mellett azért sem, mert az általunk jellemzett jelentéstartalom elszakíthatatlanul és megmásíthatatlanul kapcsolódik az Emlékműhöz, amint az adott városrészhez kapcsolódik az a másik jelentéstartalom is, amely a magyar szabadságharcok, szabadságharcok értékét, szabadságért rabságot, szenvedést, halált elszenvedő hazafiak áldozatát mutatja meg.

A szovjet hősi emlékmű jogi háttere

Ahhoz hogy a téma felvetésének, jelentőségét, indokoltságát, különböző vonatkozásait világosan lássuk, meg kell vizsgálnunk a máig befejezetlen rendszerváltozás 1989. esztendővel kezdődő időszakának az Emlékművel kapcsolatos eseményeit és jogalkotását.

A téma belső jogi háttérnek a jogi kiindulási alapjaként a „Budapest főváros felszabadításánál elesett szovjet katonák emlékének megörökítéséről” szóló 1945. évi jogszabály tekinthető: „A magyar nemzet felismerve a Vörös Hadsereg sorsszerű küldetését, a Budapest székesfőváros felszabadításánál elesett szovjet hősök emlékét hálája és kegyelele jeléül törvénybe iktatja. A nemzetgyűlés Budapest székesfőváros felszabadításánál elesett szovjet hősök emlékét emlékmű felállításával örökíti meg.”²⁸

Amihez hozzátehető, hogy más jogszabályok is születtek ebben a körben, így a például az „... a szovjet-orosz katonai emlékművek és hősi temetők kegyeleti gondozása tárgyában” című 1947. évi törvény.²⁹

A törvény szövege szerint: „A magyar törvényhozás eltelve a kegyelet érzéseivel azoknak a szovjet-orosz katonáknak hősi emléke iránt, akik a demokratikus Magyar Köztársaság kivívásáért magyar földön életüket áldozták, a hősiességüket hirdető katonai emlékművek és a részükre örök nyugvóhelyül kijelölt hősi temetők kegyeleti gondozásának biztosítása érdekében a következő törvénycikket alkotta:

1. § (1) A szovjet-orosz katonai emlékművek elhelyezésére és hősi temetők céljaira szolgáló területeket - amennyiben azok nem közterületek - a község (város) köteles tulajdonul megszerezni. E végből kisajátításnak is helye van. Az ingatlan kisajátítását a belügyminiszter rendeli el, határozata alapján az ingatlan nyomban birtokba vehető. Egyebekben az 1881. XLI. törvénycikk rendelkezései irányadók.

(2) A megszerzéssel kapcsolatban felmerülő költségek azt a községet (várost) terhelik, amelynek területén a szovjet-orosz emlékmű áll vagy a hősi temető fekszik.

2. § Minden község (város) köteles a területén lévő szovjet-orosz katonai emlékművet, hősi temetőt és sírokat költségvetésének terhére gondozott állapotban tartani.”³⁰

Ebbe a körbe tartozik „a szovjet katonai emlékművek és hősi temetők céljára szolgáló ingatlanoknak községi (városi) tulajdonba vételéről” című 1949. évi törvényi szabályozás is.³¹

A helyi önkormányzatok és szerveik, a köztársasági megbízottak, valamint egyes centrális alárendeltségű szervek feladat- és hatásköreiről 1991-ben külön törvény rendelkezett, mely szerint:

„Művészeti alkotás közterületen, valamint önkormányzati tulajdonú épületen való elhelyezéséről, át-helyezéséről, lebontásáról a település önkormányzatának képviselőtestülete;

- Budapesten a fővárosi önkormányzat közgyűlése dönt, és gondoskodik fenntartásáról és felújításáról.

A döntéshez a műalkotás művészi értékére vonatkozóan szakvéleményt kell beszerezni.

- A fővárosban szobor, illetve emlékmű elhelyezéséhez, áthelyezéséhez vagy lebontásához az érintett kerületi önkormányzat egyetértése szükséges.”³²

A téma nemzetközi jogi háttérrel is rendelkezik. Magyarország és Oroszország között 1995-ben a témakörben megállapodás is született. A megállapodás hatálybalépéséről szóló diplomáciai jegyzékvál-tás nyomán a megállapodás kormányrendelettel került be a magyar jogrendszerbe. **(II.sz. melléklet)** A megállapodás fontos fogalmakat és eljárási módokat tisztáz.

„1. Cikk. A jelen Megállapodás alkalmazásában az alábbi fogalmak jelentése a következő:

a) »elesett orosz katonák és polgári áldozatok« (a továbbiakban: »elesett orosz katonák«):

Oroszország és a volt Szovjetunió állampolgárai, akik az orosz és a volt szovjet Fegyveres Erők állományaiba tartoztak és a Magyar Köztársaság területén a háborúk következtében és a háború utáni időszokban elesetek, vagy meghaltak;

Oroszország és a volt Szovjetunió állampolgárai, akik hadifogságban vagy annak következtében a Magyar Köztársaság területén meghaltak;

a volt Szovjetunió állampolgárai, akiket 1941. és 1945. között erőszakkal kényszermunkára a Magyar Köztársaság területére hurcoltak, vagy akarataik ellenére ott tartózkodtak, és ez idő alatt meghaltak;

b) »orosz katonák és polgári áldozatok temetkezési helyei« (a továbbiakban: »orosz katonák temetkezési helyei«):

az elesett orosz katonák Magyar Köztársaság területén található temetkezési helyei, beleértve a temetőket, temetőparcellákat, valamint emlékműveket és más kegyeleti létesítményeket;”³³

„ . . . 3. Cikk 1. A Felek térítésmentesen egymás használatára bocsátják a katonai temetkezési helyek és kegyeleti létesítmények által elfoglalt földterületeket arra az időre, amíg azok ilyen célt szolgálnak.

2. Amennyiben a jelen Cikk 1. pontjának megfelelően rendelkezésre bocsátott földterületet fontos állami érdek miatt más célra kívánják hasznosítani, úgy az érdekelt Fél új - a jelen Cikk 1. pontja feltételeinek megfelelő - helyet biztosít a másik Fél számára, és vállalja az elesett katonák földi maradványainak a kegyeleti létesítmények áthelyezésével és az új katonai temetkezési helyek kialakításával járó költségeket.

3. Az új földterület kiválasztását és az újratemetést a Felek kölcsönös megegyezése alapján kell megvalósítani.

Ilyen megegyezés hiányában az érdekelt Fél, a másik Fél hivatalos megkeresésétől számított 2 év elteltével, a katonai temetkezési helyek áthelyezésére saját törvényeinek és rendelkezéseinek megfelelő intézkedéseket hozhat.”³⁴

1997-ben iktatták a magyar törvények közé a Magyar Köztársaság és az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság között Moszkvában, 1991. XII. 6-án aláírt a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló Szerződést, melynek szerves részét képezi az 1992. I. 29-ei és 1992. II. 5-ei külügyminiszteri levélváltás, amelynek a tartalmát „ . . . a Magyar Köztársaság és az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság között a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló . . . ” című 1997. évi törvényi szabályozás tartalmazta.³⁵

A magyar és az orosz külügyminiszter levelében egyaránt olvasható, hogy „ . . . abból a közös törekvésből kiindulva, hogy meghaladják a totalitarizmus örökségét és különösképpen elítélve a magyar nép demokratikus törekvéseit eltipró 1956. évi beavatkozást Magyarországon, . . . ”³⁶

A Magyarország és Oroszország közötti baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló szerződés a vizsgált téma szempontjából releváns része tartalmazza, hogy: „16. Cikk A Felek az európai hagyományok szellemében vállalják, hogy megőrzik és méltóan gondoskodnak a Magyar Köztársaság területén eltemetett oroszországi állampolgárok és az Oroszország területén eltemetett magyar állampolgárok sírjairól, illetve a temetkezési helyeken lévő emlékművekről. Törvényeiknek megfelelően mindkét Fél biztosítja ezek akadálytalan megközelíthetőségét.”³⁷

A hadrakelt fegyveres erők sebesültjei és betegek helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. VIII. 12-én kelt Egyezmény is tartalmaz a témánk szempontjából elvi útmutatásoknak minősülő elemeket: „Az összeütköző Felek ezenkívül ügyelnek arra, hogy a halottakat tisztességesen temessék el; hacsak lehetséges, annak a vallásnak szertartása szerint, amelyhez tartoztak; hogy sírjaik tiszteletben

*tartassanak; hacsak lehetséges az elhunytak nemzetisége szerint csoportosíttassanak; megfelelően karban tartassanak és úgy legyenek megjelölve, hogy azokat mindenkor meg lehessen találni.*³⁸

A szovjet hősi emlékmű kontra trianoni emlékmű ügye a magyar közéletben

Rendelkezésünkre álló levéltári anyag szerint a Budapest Székesfővárosi Községi Temetkezési Intézet a Szabadság téren épülő orosz emlékmű sírboltjába való eltemetés céljából köteles volt a város különböző pontjairól exhumálni és átszállítani orosz tisztek földi maradványait 1945. V. 1. előtt, még márciusban. Sajtóadatok szerint 1945. V. 1-jén az emlékmű előtt mondott beszédet Rogyion Jakovlevics MALINOVSKIJ marsall a Szabadság téren. Az emlékmű története szerint a dombormű alkotás tekintetében 1946-ot jelölik meg keletkezési időpontként.

Rendelkezésünkre áll a tér fenntartási térképe és rajza, amelyben a szovjet hősi emlékmű és az eltávolított ereklyés országzászló egymáshoz való pontos térbeli viszonya is megállapítható az előbbiekben leírtak szerint. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc idejéből rendelkezésünkre áll a *Magyar Függetlenség* folyóirat 1956. XI. 1-ei száma, amely szerint „*A Szabadság tér szovjet emlékművet lángpisztollyal bontják, a Molotov térit (vajon meddig hívják még annak?) már lebontották.*” Van utalás arra is, hogy az emlékművet 1972-ben felújították.³⁹

1990-től számos társadalmi szervezet kezdeményezte a Szabadság téri trianoni emlékmű helyreállítását, azonban eredménytelenül. **(I.sz. melléklet)**

A helyzet úgy summázható, hogy a konzervatív politikai erők a trianoni emlékmű visszaállítását igényelték, míg a magyar baloldal számára inkább a szovjet emlékmű fennmaradása volt elfogadható. Az egymásnak feszülő nézeteket végül is az orosz álláspont érvényesülése döntötte el. Nevezetesen — mivel a hadisírok gondozása és tiszteletben tartása az orosz és a magyar fél közötti kölcsönösségen alapult — nem volt figyelmen kívül hagyható az orosz fél álláspontja. Oroszország területén ugyanis számos magyar katonai temető található, ahol tetemes számú magyar katona sírja domborul. Ezért a mindenkori magyar kormányok számára lényegében vállalhatatlan volt olyan döntés, amely esetleg az orosz félnek a magyar katonai temetők elhanyagolására irányuló magatartását eredményezhette volna.

Az orosz álláspontot Oroszország budapesti nagykövete 2001. I. 11-én közölte a *Népszabadság* tudósítójának adott interjújában, melynek során elmondta, hogy „*A megállapodásoknak megfelelően az emlékműnek változatlanul a helyén kell maradnia. A Szovjetunió az antifasiszta koalíció tagjaként hatalmas áldozatokat hozott. Berlinben, Bécsben és Nyugat-Európában másutt is van szovjet hősi emlékmű. Ide most mélygarázst terveznek. Mi a magyar kormánytól garanciát kértünk, hogy az emlékműnek nem esik baja. Azt is tudjuk, hogy egyes politikai erők eltávolítanák a szovjet hősi emlékművet. Azt javasolják, hogy állítsák helyre a trianoni emlékművet. Mit lehet erre mondani? Ha meg akarják mérgezni a kapcsolatokat Oroszországgal, a Független Államok Közösségének más országaival és persze a szomszédos államokkal, természetesen a következményekre is gondolni kell.*”⁴⁰

A kért garanciát SZABÓ János honvédelmi miniszter, majd MARTONYI János külügyminiszter meg is adta, melynek következtében visszaállították a szovjet obeliszket.

Végül szemelvényyszerűen summázhatók a szovjet emlékmű eltávolításáért, az ország becsületéért folytatott iratváltások legfontosabb tanulságai és irányai.⁴¹

1. Mind Oroszország mind Magyarország ápolja a másik ország temetkezési helyeit és emlékműveit. Ez olyan kötelezettséget hárít a magyar kormányra — figyelemmel a vonatkozó kormányrendeletre — amittől nem lehet eltérni.⁴²

2. A Don kanyarnál hősi halált halt magyar katonák emlékműveit ápolja az oroszországi kormányzat annak ellenére, hogy Magyarország támadta meg a Szovjetuniót.⁴³ Az érvelés kiegészül azzal a nyomós indokkal, amely szerint az ORBÁN Viktor vezette kormány honvédelmi minisztere és külügyminisztere 2002 márciusában írásos garanciát adott arra, hogy a Szabadság téri mélygarázs építéskor elbontott emlékmű eredeti állapotában, az eredeti felirattal visszaállításra kerül.

3. MÁDL Ferenc köztársasági elnök levele szerint⁴⁴ a címzett egyetért az emlékmű eltávolításával kapcsolatos szándékok méltánylandó voltával, de „*az irányadó jogi keretekre*” hivatkozik, ezt a hivatkozást kiegészítve tényközléssel, amely szerint az orosz fél abban az esetben járult hozzá az emlékmű lebontásához, ha a magyar kormány garanciát vállal az emlékmű visszaállításáért, majd közli, hogy ez a garanciavállalás megtörtént. A válasz előnye az előzőekhez képest az, hogy ismeri az emlékművek más helyre történő áthelyezésének lehetőségét, a többször hivatkozott kormányrendelet szabályát.

Javasolta a tényleges hatáskörrel rendelkező kormányzati szereplők, azaz értelemszerűen a honvédelmi és a külügyminiszter megkeresését.

4. DEMSZKY Gábor főpolgármester levele szerint újra napirendre kerülhet a téma.⁴⁵ a levélben közölt állásfoglalásban rögzítésre került, hogy a rendszerváltást követően 1991-ben a Fővárosi Közgűlés

a kerületek véleményét kikérve, már döntött a megelőző korszakban állított egyes köztéri alkotások lebontásáról, illetve a szoborparkba való áthelyezéséről. Hivatkozik arra, hogy a Szabadság téri szovjet emlékmű áthelyezését a terület tulajdonosa, az V. kerületi önkormányzat nem kezdeményezte, hivatkozik a kormányközi megállapodásra, és megállapítja, hogy a kormányközi megállapodásból következően a Fővárosi Közgyűlés nem illetékes. Megengedi, hogy amennyiben a magyar-orosz kapcsolatokban a témát érintően új megegyezés születik.

5. KARSAI Károly V. kerületi polgármester levele⁴⁶ sok tekintetben egyetértést fejez ki a kezdeményezők szándékával. Mindazonáltal megállapítja, hogy Belváros-Lipótváros önkormányzatának nincs hatásköre, utal arra, hogy a szovjet emlékmű ideiglenes lebontása kérdésével a Magyar-Orosz Kormányközi Hadisírgondozó Vegyesbizottság foglalkozik, de érintett a Külügyminisztérium, a Belügyminisztérium, a Pénzügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium is, nem különben az ÁPV Rt, a Budapest Galéria és a Fővárosi Közgyűlés. Ebből a levélből is egyértelmű az akkori politikai osztálynak az emlékmű ügyhöz való viszonya, amelyet az a mondat fejez ki: „a vissza nem állítás lehetősége fel sem merült” tudniillik a mélygarázs építésekor történt ideiglenes lebontás idején. Ugyanakkor érdekes az adott levélben az ereklyés országzászló visszahelyezésének kilátásba helyezése, ami azért is érdekes mert ennek helye nem a jelenlegi szovjet hősi emlékmű helyén van, ennek a be nem épített területre való visszaállítása technikai szakmai nehézséggel nem, de politikai akadállyal járhat.

A kérdés az, hogy a történelem, a jelenidejű magyarországi politika, a nemzetközi politikai, politológiai összefüggések figyelembevételével mennyire indokolt, egy olyan emlékmű megtartása Budapest történelmi jelentőségű szívében amelyen már nem létező önkényuralmi állam címere látható, s jelkép-rendszere, domborművei az ország világháborús legyőzetésén túl annak teljes megalázását, történelm-nek, kultúrájának feladását jelenti.

Mi szól az emlékmű fenntartása, jelen felállítási helyén való meghagyása mellett?

Az emlékmű ilyen státuszában való meghagyása egy sajátos nagyhatalmi jellegű igénynek való megfelelés. Az emlékmű a második világháború egyik győztese, a Szovjetunió hadseregének, s magának a szovjet világhatalomnak, közvetve e hatalom magyarországi totális önkényuralmát gyakorló pártállamnak a jelképe. Kifejezheti Oroszország azon nagyhatalmi igényét, amely szerint a jogelőd Szovjetunió világháborús győzelme Oroszország és az orosz nép dicsőségének külföldön, a történelmi győzelmek helyén időtlen időig valóságos megörökítését követeli meg. Ugyanakkor megállapítható az is, hogy az elhunytak kegyeleti jogai, a hadisírok azon fő rendeltetése, hogy az elesett katonák emlékét őrizzék, az adott helyzetben nem teljesül. Az emlékműhöz fűződő megalázó, alávető és romboló jelentéstartalmak szinte kizárólag arra alkalmasak, hogy az emlékmű hatalmi jellegét őrizzék meg, tehát a nagyhatalmi katonai győzelem demonstrálását. Magyarország részéről egyedül a nemzetközi feszültség elkerülése, Oroszország és Magyarország kapcsolatainak egy terhelő vitától való megóvása szól a változatlan mellett. Az emlékmű alkalmatlan bármilyen érzelmi viszony fenntartására vagy erősítésére Magyarország lakossága és az elesett szovjet katonák között, azért is, mert az adott helyen már nem nyugszanak katonák, amely tény a kegyeleti szempontok alapján kifejezetten előnyösnek kell tekinteni, hiszen ily módon az emlékművel összekapcsolódó negatív jelentések nem árnyékolják be a (már ott nem nyugvó) halottak emlékét. Az ide temetett szovjet katonák maradványait a mélygarázs építésének idején, 2002-ben történt exhumálás után a Rákoskeresztúri Új köztemető területére helyezték át méltó körülmények közé, megfelelő emlékművel jelölt helyen.

Az emlékmű a magyar társadalom egészséges önvédelmének és a magyarországi politikai hatalom legitimitásának próbaköve, sorsának nem megfelelő intézése az államhatalom (további) súlyos hitel-vesztéséhez vezet.

A Magyarország fővárosában Budapesten a történelmi pesti városmagban a két világháború között véglegesen kialakult nemzeti emlékhelyen emelt Szabadság téri hősi emlékmű helyzetének és jövőjének jogi szempontú megítéléséhez elsősorban a nemzetközi humanitárius jogot, mint legmagasabb rendű, legáltalánosabban ismert és elismert szabályrendszert, mindenekelőtt a háború áldozatainak védelméről szóló 1949. VIII. 12-én kelt genfi egyezményeket kell figyelembe venni. A genfi humanitárius jog legfőbb követelménye a halottak tekintetében az, hogy sírjaik tiszteletben tartassanak; karbantartassanak; és úgy legyenek megjelölve, hogy azokat mindenkor meg lehessen találni. A genfi jog pozitív szabályának ismeretében az is megállapítható, hogy a nemzetközi humanitárius jog nem részesíti védelemben azokat az emlékműveket, amelyek nem minősülnek hadisírnak. Ezek ily módon teljesen kívül esnek a nemzetközi humanitárius jog által védett körön. Az ilyen emlékművek tekintetében követendő eljárás egyoldalú állami gyakorlaton vagy nemzetközi szerződésen alapulhat. Ez a szerződés általános jelleggel a Magyar Köztársaság *Oroszországi Szovjet* és az Szövetségi Szocialista Köztársaság között Moszkvában, 1991. XII. 6-án aláírt, a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló Szerződés. A Szerződés

szerves részét képező 1992. I. 29-ei és 1992. II. 5-ei külügyminiszteri levélváltás kihirdetésére az 1997. évi törvényi szabályozás kapcsán került sor.⁴⁷

A szerződés már idézett preambuluma egyértelműen utal arra, hogy a felek: „... *meghaladják a totalitarizmus örökségét, különösképpen elítélve a magyar nép demokratikus törekvéseit eltipró 1956. évi beavatkozást Magyarországon.*”⁴⁸

Mindezek alapján megállapítható, hogy Magyarország és Oroszország kapcsolatainak alapjait szabályozó szerződés fontosnak tartja a totalitarizmus örökségének meghaladását és az 1956-os forradalom leverésének elítélését, amely követelmény semmiképpen nem az önkényuralmi emlékművek helyzetének megerősítését, hanem ellenkezőleg: az egyeduralmi rendszer hagyatékának felülvizsgálatát követeli meg.

Tény az, hogy a szerződés a temetkezési helyek tekintetében egyértelműen a másik állam polgárainak sírjairól illetve a temetkezési helyeken lévő emlékművekről és nem más helyeken lévő emlékművekről rendelkezik, állapít meg kötelezettséget.

A szerződés 14. cikkében azonban bővebben állapítja meg a védendő kört: „... *a felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy óvják és ápolják a másik félnek a saját területükön található kulturális értékeit és történelmi emlékeit.*”⁴⁹ A szöveg nyelvtani elemzéséből egyértelműen az a következtetés adódik, hogy az óvás és ápolás kötelezettsége a másik fél, adott esetben az Oroszországi Föderáció kulturális értékeinek és történelmi emlékeinek megóvását jelenti. Nem írja elő azonban olyan emlékművek megóvását, amelyek mindenekelőtt Magyarország tekintetében állítanak emléket az ország területén elesett katonáknak. Az ilyen emlékmű (mint a Szabadság téri) tehát elsődlegesen a magyar építészeti kultúra része, még akkor is hogyha környezetével erősen diszharmonikus viszonyban van és csak másodlagosan lehet orosz kulturális összefüggést feltételezni. A mű alkotója magyar szobrászművész, a művön található domborművek Magyarországot, budapesti képeket jelenítenek meg.

Az emlékmű a magyar építészeti kultúra hadisírnak nem minősülő része, tekintettel arra, hogy az ott lévő, a város különböző részeiből összegyűjtött katonák maradványait 2002-ben a Rákoskeresztúri Újköztemetőben helyezték el, megfelelő módon megadva a nekik járó tisztességet.

Összefoglalóan tényként rögzíthető, hogy az emlékműnek hadisír jellege nincs, sírul olyan összefüggésben szolgált, hogy más helyeken elesett katonákat temettek oda, így az sem állítható, hogy egy helyi harci eseményt örökít meg, vagy hogy az eltemetés helyén elesett katonáknak állítana emléket. Ennek megállapítása azért fontos, mert az emlékműnek nem a megsemmisítését, hanem az áthelyezését kívánjuk javasolni, az áthelyezés pedig azért is indokolt, mert az emlékmű semmilyen tekintetben nem köthető a fővárosnak egy adott pontjához, különösen pedig nem egy történelmileg jellegzetesen fontos, függetlenségi harcainkra emlékeztető részéhez.

A következtetéseket megerősíti a magyar-orosz hadisír egyezmény tartalmának elemzése. A kormányrendelettel kihirdetett magyar-orosz hadisír-egyezmény 1. cikke fogalom-meghatározásokat ad. „... *az egyezmény hatálya alá tartoznak az orosz katonák és polgári áldozatok temetkezési helyei és ennek kapcsán megállapítja, hogy ide, ebbe a körbe sorolandók „az elesett orosz katonák Magyar Köztársaság területén található temetkezési helyei, beleértve a temetőket, temetőparcellákat, valamint emlékműveket és más kegyeleti létesítményeket.*”⁵⁰ Ezen fogalom-meghatározás elemzése alapján megállapítható, hogy a temetkezési hely valamilyen módon feltételezi halottak jelenlétét, amint ez kegyeleti létesítményeknél hagyományosan tudott és elfogadott. A fogalom-meghatározásban szereplő emlékművek nem bármilyen emlékművet, hanem megítélésünk szerint a temetkezési helyekkel összefüggésbe hozható, azaz eltemetett katonák fölött vagy közelében lévő emlékműveket jelentenek. Hiszen ellenkező esetben a hadisír-egyezmény hatálya alá kerülne a szovjet hadsereg haditetteinek emléket állító bármiféle emlékmű, miáltal lényegesen eltérnének a nemzetközi humanitárius jog elveitől és céljaitól. Ezen elvek és célok ugyanis – amint a genfi egyezmények tüzetes elemzéséből is megállapítható – a háborúban elesett katonák és polgári áldozatok méltó eltemetését és temetkezési helyeik megbecsülését szolgálják. Ezért idéztük a genfi egyezmények e tekintetben figyelembe vehető részét, mely szerint a feladat és kötelezettség az, hogy „... *a halottakat tisztességesen temessék el; hacsak lehetséges annak a vallásnak szertartása szerint, amelyhez tartoztak; hogy sírjaik tiszteletben tartassanak; ... hogy azokat mindenkor meg lehessen találni.*”⁵¹ A humanitárius jognak nincsen olyan értelmezése, miszerint úgynevezett hála emlékművek, amelyek a hódító bizantinikus hatalmi igényét voltak hivatva kielégíteni a humanitárius jog körébe lennének sorolhatók. Ez az értelmezés valóban ellentétes lenne ezen jog elveivel és céljával, amennyiben nemzetközi humanitárius jog nem ismer győztes és vesztes országokat, nem különböztet ebből a szempontból, s amint ez a nemzetközi gyakorlatban is meggyökeresedett, nem tesz különbséget az elesett katonák között sem abból a szempontból, hogy milyen hadsereghez tartoztak. Ebből következőleg a győztes és vesztes fél közötti viszonyt kifejező olyan emlékművek és egyéb ábrázolások amelyek nem elsődlegesen az elesettek kegyeleti jogait szolgálják, hanem a háború mintegy békebeli igazolását,

azaz a háborús eredmények, győzelem megörökítését, a győztesek vagy legyőzöttek által, az ilyen emlékművek mind nyelvtani, mind történelmi vagy logikai értelmezés szerint kívül esnek a nemzetközi hadisíregyezménynek jogi háttérrel adó nemzetközi humanitárius jog fogalmán. Ebben az összefüggésben tehát lényeges annak megállapítása, hogy a szó tényleges, az egyezmény meghatározásának értelme szerint vett tartalma alapján a Szabadság téri szovjet hősi emlékmű nem temetkezési hely, mivel eredetileg máshova temetett katonák holttesteit szállították ide, ám az ide átszállított katonák holtteste sincsenek az emlékmű alatt. Márpedig a szerződés szövege „... orosz katonák és polgári áldozatok temetkezési helyei...” védelméről rendelkezik.

Figyelmet érdemel a magyar-orosz hadisírgondozó egyezmény, amely szerint „... a felek tiszteltben tartják Magyarországot és Oroszországot népeinek nemzeti és vallási és egyéb hagyományait...”⁵² A Szabadság téri hősi emlékmű esetén ugyanis már eredetileg, az emlékmű helyének kiválasztásakor Magyarország nemzeti, vallási, történelmi hagyományának határozott tudatos elutasításáról beszélhetünk, arról, hogy tudva helyezték el az emlékművet a magyar nemzeti emlékhelyen, mintegy megkövetelve azt, hogy Magyarország saját nemzeti emlékeinek megbecsülését meghaladóan megbecsülést adjon a szovjet hősi emlékműnek mintegy ezen magyar nemzeti emlékeknek terhére és rovására is, azokra tekintet nélkül. Az emlékmű állítás ezért nemcsak az emlékmű jellegét illetően, hanem felállításának helyét-módját tekintve is kétségtelenül diktatórikus, önkényuralmi jelleget tükrözött, kifejezte az ország feltétel nélküli megadásának tényét. Az emlékmű jelen helyén és állapotában ellentétes a hadisíregyezménynek és a magyar-orosz államközi egyezménynek hivatkozott rendelkezéseivel, azért mert ez az állapot figyelmen kívül hagyja az önkényuralmi múlt elutasításának követelményét, a totalitarizmus öröksége meghaladásának, a magyar nép demokratikus törekvéseit eltipró szovjet támadás elítélésének követelményét, amely a baráti kapcsolatokról szóló egyezmény preambuluma részét képezi, nem különben sérti ugyanezen egyezmény, a magyar-orosz alapszerződést, amely szerint „A Felek megerősítik, hogy minden népnek és államnak joga van szabadon, külső beavatkozástól mentesen meghatározni saját sorsát, és kívánsága szerint alakítani politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődését.”⁵³ Sérti továbbá a hadisíregyezményt ez utóbbit azért, mert Magyarország nemzeti és történelmi hagyományaival ellentétes. Az egyezmény bekezdéseit az említett elemzés alapjául szolgáló rendelkezések, a hadisíregyezmény 1. cikkében foglalt fogalom meghatározások figyelembevételével nem kell alkalmazni, mert az Emlékmű temetkezési helynek nem tekinthető.

Abban az esetben, hogyha az emlékműnek elsődlegesen magyar építészeti jellegét és eredetét elismerve másodlagosan orosz kulturális jelleget tulajdonítunk, alkalmazásra kerülhet az alapszerződésnek az orosz kulturális értékeket védő 14. cikke, s ez azt jelentheti legszigorúbb esetben is, hogy az emlékmű más helyen felállítható, tekintettel arra, hogy az adott felállítási helyhez az emlékmű tartalma nem köthető. Mindezt megjegyezve azonban utalunk arra, hogy ez az értelmezés, tudniillik, hogy a szovjet hősi emlékmű orosz kulturális emlék lenne, jogi és logikai megközelítéssel nem feltétlenül fogadható el, csupán egy különösen udvariassági diplomáciai gyakorlatot feltételezve írtunk erről az elintézési módról.⁵⁴

Ha a halottak nélküli emlékművet, amelyre bizonyosan nem vonatkoznak a nemzetközi humanitárius jogszabályok és a hadisíregyezmény erre irányuló hatálya is vitatható, valamilyen oknál fogva temetkezési helynek tekintenénk, különösen, ha az orosz fél ragaszkodik ehhez az értelmezéshez, s ezt a magyar fél elfogadná, abban az esetben a magyar kormány számára még mindig adódik az ismertett elfogadható lehetőség a hatályos jog alapján. Ezt a lehetőséget azért is komolyan kell vennünk, mert az orosz fél nyilatkozatai legalábbis utalnak arra, hogy az emlékművet a hadisíregyezmény hatálya alá tartozónak tekintik.

A hadisíregyezmény értelmében Magyarország és Oroszország térítésmentesen egymás használatára bocsátják a katonai temetkezési helyek és kegyeleti létesítmények által elfoglalt földterületeket arra az időre, amíg azok ilyen célt szolgálnak. Az emlékmű áthelyezésének kérdése ezért nagyjából a felajánlandó másik földterület megfelelőségének kérdése. Ezért rendelkezik a hadisíregyezmény arról, hogy amennyiben a rendelkezésre bocsátott földterületet fontos állami érdek miatt más célra kívánják hasznosítani, úgy az érdekelt fél új — megfelelő — helyet biztosít a másik fél számára, és vállalja az ezzel járó költségeket.

A kegyeleti létesítmény áthelyezésének az előbbieket szerint három feltétele van:

1. A rendelkezésre bocsátott, tehát kegyeleti létesítménnyel elfoglalt területet fontos állami érdek miatt más célra kívánják hasznosítani.
2. A kegyeleti létesítmény elhelyezésére más alkalmas helyet biztosítanak.
3. Vállalják a létesítmény áthelyezésével járó költségeket.⁵⁵

Mindhárom feltételt azon ország – esetünkben Magyarország — köteles teljesíteni, amelynek területén a létesítmény van.

A hősi emlékmű kegyeleti jellege vitatható, ezt nemzetközi tárgyalásokon szóba lehet hozni, mint az egyezmény hatályával kapcsolatos kérdést, különösen akkor, ha a megegyezés nem jön létre. Ha azonban az orosz tárgyalófél ragaszkodik az emlékmű kegyeleti létesítmény jellegéhez, a tárgyalások ennek értelmében folytathatók. Az új hely megfelelősége kegyeleti szempontból vizsgálható, azaz nem lehet kegyeletstértő a környezet, az azonban nem igényelhető (mivel a kegyeleti jelleggel és céllal nem függ össze) hogy az emlékmű államigazgatási központban vagy történelmi épületegyüttesben kapjon elhelyezést.

„Az új földterület kiválasztását és az újratemetést a Felek kölcsönös megegyezése alapján kell megvalósítani.”⁵⁶ Minden lehetséges érvelést fel kell használni a megegyezés érdekében azért is, mert megegyezés esetén jelentősen lerövidülhet az emlékmű által elfoglalt terület igénybevételéhez szükséges időtartam. A megegyezést segíti, ha az emlékműnek nem végleges lebontását kéri a magyar fél, ami nemzetközi feszültséghez is vezethet, hanem az emlékmű áthelyezését, s ami ennél is jobb: új, az orosz vallási-kulturális hagyománynak megfelelő emlékmű létesítését javasolja a főváros területére ugyanúgy a pesti oldalra, a Dunától ugyanakkora távolságra, mint ami a Szabadság téren van. A magyar fél ajánlata nemcsak jogszerű kell legyen, hanem a másik fél számára tekintélyvesztés nélkül elfogadhatónak is kell lennie. A másik, tehát az orosz fél számára kevésbé elfogadható javaslat esetén romolhat a két ország kapcsolatrendszer a gazdasági kapcsolatokról az oroszországi magyar hadisírgondozás megnehezítéséig.

Felvethető a kérdés: nem jár-e nagyobb hátrányokkal Magyarország számára az emlékműügy, mint amekkora előnyökkel? Ez a kérdés a külpolitika és diplomácia kényszerpályáira, a nemzetközi realitásokra és a kis országok nagyhatalmakkal szemben történő érdekérvényesítésének eleve reménytelenségére hivatkozással tehető fel. Mielőtt válaszolnék a kérdésre, hivatkoznom kell a hadisír egyezmény vonatkozó részére, amely szerint „. . . megegyezés hiányában az érdekelt Fél, a másik Fél hivatalos megkeresésétől számított 2 év elteltével, a katonai temetkezési helyek áthelyezésére saját törvényeinek és rendelkezéseinek megfelelő intézkedéseket hozhat.”⁵⁷ Az orosz tárgyalófél ugyanis ennek alapján tudja, hogy a döntést, s annak végrehajtását az egyezményre hivatkozva nem hiúsíthatja meg, s éppen a tekintélyvesztés elkerülése végett kerülnie kell olyan helyzet kialakulását, amelyben a magyar fél egyoldalú lépésre kényszerül, mert az egyoldalú döntés azt juttatja kifejezésre, hogy a másik fél ellenzése sikertelen maradt, a döntést nélküle, ellenére hozták meg. Olyan döntést kell tehát javasolni, amely megfelel az orosz fél (tényleges helyzethez igazodó) „presztizs” szempontjainak. Ezen szempontoknak az adott helyzetben megfelel az a javaslat, amely szerint az emlékmű a főváros területén, a folyóhoz az eredeti helyhez hasonló távolságban kerül elhelyezésre. Az eredeti helyszínhez, a történelmi városrészhez és építészeti környezethez való ragaszkodás akkor lenne némileg elfogadható, ha nem lenne komoly és alapos indoka az eltávolításnak és a terület új célra való igénybevételének, ha nem lenne komoly és fontos államérdek az, ami miatt a földterületet más célra kívánják hasznosítani. Az orosz fél csak azzal érvelhetne, hogy az emlékmű eredeti felállítási helyén hagyásához kegyeleti érdek fűződik, s ez a kegyeleti érdek nyomósabb, mint a magyar fél által állított államérdek. Márpedig nincsen olyan szempont, amely szerint a kegyeleti érdek csak és kizárólag az adott helyen érvényesülhet, ennek megfelelően nincsen olyan érdek, amelyet egy fontos államérdeknek állított okkal sikeresen szembe lehetne helyezni. Indokolás nélküli ellenzésnek, mintegy vétőjog gyakorlásának az egyezmény alapján nincsen helye. Nehezen képzelhető el egy olyan orosz magatartás, amely indokolatlan kifogásolással meghiusítja a tárgyalásokat, s ezzel a magyar fél — a másik fél számára kétségtelen tekintélyvesztést okozó — egyoldalú lépését, az emlékmű egyoldalú döntéssel történő eltávolítását megalapozza ahelyett, hogy a tárgyalások eredményeként létrejött kétoldalú megegyezésben érvényesítené saját kegyeleti szempontjait arra hivatkozva, hogy az eredmény az ő érdekérvényesítését tükrözi.

Ezért nem foglalkozom az egyoldalú magyar döntés következményeivel, mindazonáltal úgy vélem, hogy a kiegyensúlyozott kapcsolatok megromlásáért aligha lehetne a magyar félre hárítani a felelősséget akkor, ha az mértéktartó módon, a másik fél kegyeleti szempontjait elfogadva és deklarálva, alapos indokkal hivatkozik államérdekre egy olyan emlékművel kapcsolatban, amely alatt nem nyugszanak elesett katonák, amely nem tekinthető hadisírnak a nemzetközi humanitárius jog szabályai szerint. Ebben a helyzetben, nemzetközi, belpolitikai és jogi környezetben nagy esélye van egy jó diplomáciai kezdeményezés sikerének államfői és miniszterelnöki szintű elvi döntés elérésének mindkét fél tekintélyének megővésével.

Összefoglalás.

Tanulmányom legfontosabb gondolatai, következtetései és javaslatai alapján — a lényeges megállapításokat a nyomatékositás végett megismételve az alábbiak állapíthatók meg:

A szovjet katonai emlékmű a budapesti V. kerületi Szabadság téren, a kormányzati- és bank negyed közepén az Országgyűlés épülete, az Országháza, a Földművelésügyi Minisztérium és a Magyar Nemzeti Bank között, az Amerikai Egyesült Államok nagykövetsége által közrefogottan, magyar szabadságharcosok nevét viselő utcák betorkollásában, a magyar történelem nevezetes helyszínén, a XIX. század végéig itt emelkedő, szabadságharcosok börtönül és siralomházaként szolgáló Újépület (Neugebäude) helyén lévő, nevében a szabadságért szenvedettek emlékét őrző téren emelkedik a magasba. Az 1945. V. 1-jén felavatott emlékmű leírása szerint „Kb. 2000 cm széles 1500 cm magas kőépítmény, két darab 300X150 cm es félköríves bronz domborművel. A délin 8 szovjet harcos zászlóval és tank; a háttérben a Klotild paloták és az Erzsébet hid látszik; az északon 4 szovjet harcos, 1 sebesült és 1 ápoló látszik, a háttérben az Országház épülete. Elöl és hátul címer, fent ötágú csillag, 10 tábla az elesettek nevével.”⁵⁸ A szobrász ANTAL Károly, a felállítás éveként 1946, a restaurálása 1972 szerepel a nyilvántartásban. Más forrásokból tudjuk, hogy az emlékmű már 1945-ben állt, az 1946-os esztendőben a domborművek készültek el. Az emlékművet 1972-ben felújították.

Az emlékmű felirata: elől és hátul „1945”, „Dicsőség a felszabadító szovjet hősöknek” és ugyanaz cirill betűkkel.⁵⁹

Nem helytálló az a vélekedés, miszerint a szovjet emlékmű az 1920-ban aláírt trianoni békediktátumra emlékeztető ereklyés országzászló helyére került, mert az V. kerületi önkormányzat dokumentációjában és a valóságban is az ereklyés országzászló helye a szovjet katonai emlékmű jelen felállítási helyétől délre a tér képzeletbeli, hosszanti felezővonalán található, mintegy a tér középpontja és az emlékmű közötti távolság felének megfelelő távolságban. Az ereklyés országzászló és a szovjet hősi emlékmű sorsa között ezért áttételes a kapcsolat.

A magyarországi rendszerváltozás kezdete, 1989-óta ismétlődő igényként és követelésként jelentkezik társadalmi szervezetek, egyesületek, a közvélemény jelentős erkölcsi súlyú részét kifejező állampolgári csoportok részéről az, hogy a szabadság téri szovjet hősi emlékművet, mint egy elmúlt önkényuralmi politikai, gazdasági és erkölcsi rend nemzetközileg is megbukott nagyhatalmi képviselőjének, a magyar nemzet megalázottságának jelképét le kell bontani, helyette pedig másutt megfelelő emlékművet kell felállítani vagy a meglévőt át kell helyezni máshová. Az emlékmű eltávolításának követelése összekapcsolódik egy nemzeti emlékhely kialakításának igényével, egy szabadság emlékmű felállításával, s végül kapcsolódhat, bár nem szükségképpen a trianoni szoboregyüttes visszaállításával. E követelésekkel szemben áll egy uralkodónak mondható „reálpolitikai” érvelés, amely szerint az emlékmű nemzetközi jogi és politikai okokból érinthetetlen, s az eltávolítást követelők legjobb esetben is a valóságérzék súlyos zavarával jellemezhetők.

Milyen szempontok szólnak az emlékműnek az adott helyen való megtartása ellen?

1. A Szabadság tér olyan történelmi emlékhelye Magyarországnak és a magyar nemzetnek, amely minden szobrával, jelképével és épületével a magyar történelem jelentős személyeire és eseményeire emlékeztet, beleértve az utca elnevezéseket is (az aradi vértanúk nevei). A szabadság tér környezete, a magyarországi történelmi előzmények és a Szabadság tér által megjelenített történelmi múlt egyfelől, az emlékmű köztudomású magyarországi jelentése másfelől olyan feloldhatatlan ellentmondást hordoz, ami önmagában indokolja az emlékmű eltávolítását.

A magyar történelemben gyökerező, a történelmi folyamatosságot a régmúlttól a napjainkig szervesen kifejező tér jellegével és szellemével teljesen ellentétes egy olyan katonai emlékmű, amely a magyar állam önállósága, szuverenitása legsúlyosabb sérelmét örökíti meg. Köztudomású ismeretként szükséges rögzíteni, hogy az ország legyőzetését egyértelműen megjelenítő idegen nagyhatalmi emlékmű és az ország szabadságharcok sorozatából láncolatot alkotó történelme között szembetűnő ellentmondás, feloldhatatlan ellentét, ütközés van.

Megállapítható, hogy maga az emlékmű építészeti diszharmóniát is kifejező állapotot jelent, hiszen környéke megfelelően nem építhető be emlékművekkel és szobrokkal sem. Eltávolítása tehát pontosan megfelelne annak az igénynek, amely a tér harmóniájának helyreállítását kívánja meg, annak a nemzeti emlékhelynek visszaállítását, amely a két világháború között alakult ki.

A tér nemcsak épített történelmi környezet, hanem egyúttal egy államigazgatási, államhatalmi központnak egyik része, hiszen a Magyar Nemzeti Bank, a Magyar Televízió, a Pénzügyi Központ és egy nemzetközi bankközpont egyfelől, Magyarország országgyűlésének helyet adó Országháza másfelől, alkot térbelileg is szinte egybefüggő területet, oly módon, hogy a nemzeti szuverenitást kifejező Országház képviselőházi folyosójáról látható az Amerikai Egyesült Államok nagykövetségétől néhány méterre lévő önkényuralmi emlékmű, az idegen nagyhatalmi hódítást megörökítő építészeti alkotás, mintegy emlékeztetve a szuverenitás korlátaira.

Az emlékmű 1945-1946-os felépítése egyúttal a Szabadság tér részleges átrendezését is jelentette, különös tekintettel az I. világháború után békeparancs folytán bekövetkezett ország és nemzetcsontítás tényeire emlékeztető Észak, Kelet, Dél és Nyugat szobrok és az ereklyés országzászló eltávolítására. Az így mesterségesen létrehozott építészeti rendezetlenséget, összehangolatlanságot és feszültséget fel kell oldani. Mindazonáltal az emlékmű eltávolítása a megbomlott történelmi és kulturális egység érdekében, az államhatalmi központ jellegét sértő megjelenés és jelentéstartalom miatt, és a főhatalomhoz méltó emlékmű-együttes harmonikus, nemzeti emlékhelyet méltó módon reprezentáló jellegének helyreállítása végett szükséges.

2. Az emlékmű ezen elkerített állapotban, idegen elemként állandó rendőri őrizetben van, az esti órákban kivilágítatlanul (ami természetesen jobb, mintha ki lenne világítva) baljós időkre emlékeztető árnyalakként magasodik a tér északi felén.

3. A kormány feladata a közrend és a köznyugalom fenntartása. Az emlékműnek jelenlegi helyén való megtartása folyamatos társadalmi feszültségek forrása, amit esetenként elkövetett és ismétlődő atrocitások, festékekkel való leszórás, leöntés, kommunista önkényuralom elleni tüntetés esetei jellemeznek, s van példa az önkényuralom iránt való rokonszenv nyilvánítására is a posztkommunista erő részéről. A köznyugalom és a társadalmi béke fenntartásának érdeke számottevő figyelmet érdemel önmagában és azért is, mert társadalmi szervezetek széles köre követelte immár a rendszerváltás kezdete óta az emlékmű áthelyezését. Ezek a követelések a mai napig nem gyengültek és nem szűntek meg annak ellenére, hogy komoly biztatást nem kaptak a politikától.

Alaposan kell azonban tartanunk attól, hogy ezen emlékmű eltávolítási követelések sorozatos elutasítása vagy elhallgatása nemcsak e törekvések időleges sikertelenségét jelenti, hanem a hatalom legitimitásának, elfogadottságának és megbecsültségének komoly fogyatékoságát is.

4. **Az emlékmű ügyének tényleges megoldását**, az önkényuralmi mementónak egy igazi, méltó szabadság emlékműre való felcserélését, a nemzeti megalázottság jelképének megszüntetését (amivel egyenértékű az emlékmű áthelyezése Budapest történelmileg kevésbé érzékeny helyére) a nemzeti önérték és méltóság emlékművének létrehívását **egyetlen nyomós ok is teljesen megindokolja**, jóllehet több ok is van. Ez az egyetlen ok, amelyre már többször utaltunk: **Magyarország vívta meg a huszadik század legnagyobb alkotmányhelyreállító függetlenségi harcát a kommunista önkényuralom és világhatalmi megtestesítője, a legerősebb katonai nagyhatalom, a Szovjetunió ellen. 1956 kötelezi Magyarországot, nem tűr megalkuvást, az ötvenéves ünnepi évforduló soha vissza nem térő alkalom és lehetőség volt nemzeti méltóságunk megerősítésére. Történelmi hiba volt ennek elmulasztása, ám az állami és nemzeti függetlenség soha el nem évülő kincsünk, amelyről nem csupán tudni kell, hanem kifejezésre is kell juttatni minden lehetséges, törvényes eszközzel, mint az önkényuralmi emlékek elutasítása, megtagadása és eltávolítása.**

Az emlékmű helyén indokolt és szükséges egy Szabadság és Függetlenség emlékmű felállítása a történelmi múlt és a jelen magyar társadalma közötti szerves kapcsolat és folyamatosság jegyében, különös tekintettel az 1956. évi magyarországi forradalom és szabadságharcra, s általában is: szabadságharcos, függetlenségi hagyományaink megbecsülésére. Az emlékmű mindazon küzdelmeknek-köztük szabadságharcainknak - emléket állítana, amelyeket az ország és a nemzet megmaradásáért folytattak, s emléket állítana mindazoknak, akik az ország és a nemzet megmaradásáért folytatott harcokban esetek el vagy a magyar nemzethez tartozásuk miatt szenvedtek vértanú halált.

Az emlékmű a magyar társadalom egészséges önvédelmének és a magyarországi politikai hatalom legitimitásának próbaköve, sorsának nem megfelelő intézése az államhatalom (további) súlyos hitelvesztéséhez vezet.

Mindezek alapján levonható a határozott következtetés: a Szabadság téri szovjet hősi emlékművet el kell távolítani.

A Magyar Köztársaság diplomáciai úton azt kell közölje az Oroszországi Föderációval, hogy fontos állami érdekből szüksége van a Szovjet emlékmű által elfoglalt területre azért, mert az emlékmű helyén a magyar szabadság és függetlenség emlékművét kívánja elhelyezni oly módon, hogy a függetlenségi emlékmű felavatása legkésőbb az 1956. évi magyarországi forradalom és szabadságharc hetvenedik évfordulóján megtörténhessék.

A magyar fél az emlékmű áthelyezését, s ami ennél is jobb: megegyezés esetére új, az orosz vallási-kulturális hagyománynak megfelelő emlékmű létesítését javasolja egy olyan budapesti helyszínre, amely a főváros közigazgatási területén van, a Szabadság téri helyhez hasonló távolságban a Dunától.

Mi lehet az a fontos államérdek, ami indokolja az emlékműnek más fővárosi területre való áthelyezését?

Fontos állami érdekként jelölhető meg:

1. Lehetővé váljék a budapesti Szabadság téren a kiegyensúlyozott, a környezet történelmi, kulturális állapotának, hagyományainak megfelelő beépítés, különösen, hogy a követelő társadalmi igény alapján felállítandó, a magyar függetlenségi harcok emlékét megőrkítő emlékmű felállításának akadálya megszűnjön azért, mert a Szovjet hősi emlékmű jelenlegi felállítási helyén a Magyar Szabadság és Függetlenség Emlékművét kívánják elhelyezni a területnek nemzeti emlékhellyé alakítása keretében.

2. Fontos állami érdek azon helyzet megszüntetése, hogy az emlékmű ellentétes az épített környezet történelmi és kulturális jellegével, hogy az emlékmű folyamatos tiltakozásoknak ad alapot a totalitarizmus öröksége és az 1956. évi magyar forradalom és szabadságharc leverése elleni megnyilatkozások jegyében, s hogy az emlékmű ilyen körülmények között alkalmatlan az elesett katonák emlékének ápolására, a kegyeleti érzés szolgálatára.

3. A Szovjet hősi emlékmű áthelyezése megfelel azon megfontolásnak, amely határozott tartalmat kapott az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság és a Magyar Köztársaság közötti baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló, 1991. XII. 6-án, Moszkvában aláírt szerződés preambuluma külügyminiszteri levélváltással megállapított azon szövegében, amely szerint a felek „... *abból a közös törekvésből kiindulva, hogy meghaladják a totalitarizmus örökségét és különösképpen elítélve a magyar nép demokratikus törekvéseit eltipró 1956. évi beavatkozást Magyarországon, . . .*”⁶⁰ kötötték meg szerződésüket. Fontos állami érdek ezen értékek tényleges érvényesítése.

A tárgyalások valódi témája a kijelölt terület megfelelősége lehet, de az áthelyezés indokolt és szükséges volta sikeresen nem lesz vitatható. A megjelölt cél alapján bízhatunk az orosz fél megértésében, különösen abban, hogy tudatosan nem fog szembehelyezkedni egy olyan emlékmű áthelyezéssel, amely indokolt és szükséges, ugyanakkor az elesett orosz, ukrán és más nemzetiségű katonák kegyeleti érdekeinek hatékonyabb szolgálatát szolgálja, megszüntetve a számukra is méltatlan helyzetet.

A tárgyalásokat a Magyar Köztársaság Kormánya és az Oroszországi Föderáció Kormánya között a háborúkban elesett katonák és polgári áldozatok emlékének megőrkítéséről, valamint sírjaik jogi helyzetéről szóló — Moszkvában, 1995. III. 6-án aláírt Megállapodás kihirdetéséről szóló kormányrendelet mellékleteként szereplő — szerződés módosítását fontos állami érdekre hivatkozással indokolt kezdeményezni és lefolytatni, figyelemmel a Magyar Köztársaság és az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság között Moszkvában, 1991. XII. 6-án aláírt, a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló szerződésre, különös figyelemmel annak a szerves részét képező 1992. I. 29-ei és 1992. II. 5-ei külügyminiszteri levélváltás tartalmára és a kihirdetéséről szóló 1997. évi törvényre.⁶¹ Az önkormányzati hatásköri szabályok idézett rendelkezései szerint a fővárosi közgyűlés döntése és az V. kerületi önkormányzat közgyűlésének egyetértése szükséges az állami döntések meghozatala után. A döntés súlya és jellege folytán, a nemzetközi szerződésből következően azonban a kormányt terheli a döntés és végrehajtás elsődrendű kötelessége.

Magyarországnak fontos államérdeke, szuverenitását érintő, rendezésre váró ügye és kormányzati feladata az ország szívében lévő Szabadság tér felszabadítása. Ennek megvannak a jogi és diplomáciai lehetőségei az ország nemzetközi kapcsolatainak teljes mértékű megóvásával. Állam és kormányfői elvi megegyezés a kérdés megoldásának a kulcsa.

A tét: Magyarország független alkotmányos állami létének jelképes kifejezésre juttatása, a magyar történelem szabadságharcos örökségének vállalása jegyében.

Jegyzetek:

- ¹ RAJNA: 3431 sorszám.
² PROHÁSZKA: „Ahol a Neugebäude állott” című fejezet.
³ 1890/XX.tc.
⁴ A Szabadság tér építészeti megjelenítésével, így a mostani szovjet katonai emlékmű által elfoglalt helyre eredetileg tervezett Szabadság emlékművel, s a most ott lévő műtárgyakkal foglalkozó publikáció jelent meg a 2000-es évek közepén.
HAJÓS
⁵ (GÁCS István teljes neve: GÁCS István Lipót *a szerk.*)
BARCZA
⁶ A középítési bizottmány ülése folyó év május hó 1-jén.
⁷ A Szabadságharcz-emlék és Kossuthszobor.
⁸ 1921/XXXIII.tc.
⁹ 1938/XXXIV.tc.
¹⁰ 1940/XXVI.tc.
¹¹ 1939/VI.tc.
¹² 1941/XX.tc.
¹³ PROHÁSZKA: op.cit.
¹⁴ SIKLÓSSY: 277.p.
¹⁵ ORBÁN
¹⁶ RAFFAY
¹⁷ FÜR
¹⁸ 104/1996 (VII. 16) Korm.r.
¹⁹ Loc.cit. 2.cikk 2. bekezdés.
²⁰ Loc.cit. 5.cikk 2. pont.
²¹ Loc.cit. 6.cikk 1. pont.
²² Loc.cit. 3.cikk 1. pont.
²³ Loc.cit. 3.cikk 2. pont.
²⁴ Loc.cit. 3.cikk 3. pont.
²⁵ Loc.cit. 12.cikk 2. pont.
²⁶ 1995/XLV.tv. ; 216/1998. (XII. 30.) Korm.r.
²⁷ FÜR: op.cit.
²⁸ 1945/IX.tv.
²⁹ 1947/XIX.tv.
³⁰ Loc.cit.
³¹ 1949/I.tv.
³² 1991/XX.tv. 109. § 1. bekezdés
³³ 104/1996 (VII. 16) Korm.r. op.cit. 1.cikk
³⁴ Loc.cit. 3. cikk
³⁵ 1997/XLII.tv.
³⁶ Loc.cit. JESZENSZKY Géza magyar külügyminiszter és KOZIRJEV orosz külügyminiszter levele.
³⁷ Loc.cit.
³⁸ 1954/32.tvr.
³⁹ A Szabadság tér szovjet emlékművet lángpisztollyal bontják, a Molotov térit (vajon meddig hívják még annak?) már lebontották.
⁴⁰ Apró szűrésokat kapunk.
⁴¹ A részletes, időrendbe sorolt iraváltásoknak csak töredékét tudom megmutatni. A részletes adatok a mellékletben és szerző birtokában, illetve tanulmányában.
ZÉTÉNYI
⁴² 104/1996 (VII. 16) Korm.r. op.cit.
⁴³ Dr. VERESS János kabinetfőnök levele 2004.
(A korabeli magyar kormány nem üzent hadat a Szovjetunióknak, hanem megállapította — Kassa bombázása nyomán — , hogy „A hadiállapot beállott.” *a szerk.*)
SZAKÁLY
⁴⁴ A levél 2002. XI. 28-án kelt.
⁴⁵ A levél 2002 szeptemberében kelt.
⁴⁶ A levél 2001 II. 28-án kelt.
⁴⁷ 1997/XLII.tv. op.cit.
⁴⁸ Loc.cit.
⁴⁹ Loc.cit.
⁵⁰ 104/1996 (VII. 16) Korm.r. op.cit. 1. cikk b) pontja
⁵¹ Loc.cit. 2.cikk 1.pontjának 2.bekezdése
⁵² Loc.cit.
⁵³ 1997/XLII.tv. op.cit. 1.cikk 2.bekezdése
⁵⁴ 104/1996 (VII. 16) Korm.r. op.cit. 1. cikk + 14.cikk
⁵⁵ Loc.cit. 1. és 2. pontja.
⁵⁶ Loc.cit. 3. cikk 3. pontja.
⁵⁷ Loc.cit.
⁵⁸ RAJNA: op.cit. 3431 sorszám.
⁵⁹ Loc.cit.
⁶⁰ 1997/XLII.tv. op.cit.
⁶¹ Loc.cit.

Forrás- és irodalomjegyzék (a jegyzetekben alkalmazott rövidítések oldása):**MONOGRÁFIÁK KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK**

- FÜR — FÜR Lajos: *Magyar sors a Kárpát-medencében. Népesedésünk évszázadai 896-2000.* Budapest, 2012, Kairosz. 472 p. HU-ISBN 978 963 94 0620 9.
- (17.;27.;
- HAJÓS — HAJÓS György: *A Szabadság tér.* Budapest, 2004, Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft. 88 p. HU-ISBN 963 51 3173 9.
- (4.;
- PROHÁSZKA — PROHÁSZKA László: *Szoborsorsok.* Budapest, 1994, Kornétás Kiadó. 183 p. HU-ISBN 963 78 4315 9.
- (2.;13.;
- RAFFAY — RAFFAY Ernő: *Trianon titkai, avagy hogyan bántak el országunkkal . . .* Budapest, 1990, Tornado Damenija Kft. 191 p. HU-ISBN 963 02 7639 9.
- (16.;
- SIKLÓSSY — SIKLÓSSY László: *Hogyan épült Budapest? A Fővárosi Közmunkák Tanácsa története 1870-1930.* Budapest, 1931, Fővárosi Közmunkák Tanácsa. 623 p.
- (14.;
- ZÉTÉNYI — ZÉTÉNYI Zsolt: *Milyen emlékmű álljon a Szabadság téren? A Szabadság téri szovjet hősi emlékmű ügye 2006-ban.* Budapest, 2006, Masszi Lap- és Könyvkiadó Kft. 103 p. HU-ISBN 963 94 5474 5.
- (41.;

TANULMÁNYOK

- SAKÁLY — SAKÁLY Sándor: A hadüzenet? Egy minisztertanácsi jegyzőkönyv margójára. 1941. június 25. *História*, XIV.évf. (1992) 2.sz. 12-14.p. HU-ISSN 0139-2409.
- (43.;

CIKKEK

- Apró szúrásokat kapunk. — Apró szúrásokat kapunk. (Interjú Oroszország budapesti nagykövete-vel.) *Népszabadság*, LIX.évf. (2001) 85.sz. 7.p. HU-ISSN 0133-1752.
- (40.;
- BARCZA — BARCZA Tibor: Szabadság tér: áthidaló megoldás. *Alaprajz*, X.évf. (2003) 2.sz. 8-9.p. HU-ISSN 1417-6939.
- (5.;
- A középítési bizottmány ülése folyó év május hó 1-jén. — A középítési bizottmány ülése folyó év május hó 1-jén. (Szerkesztőségi közlemény.) *Építő Ipar*, XXVII.évf. (1903) 21.sz. 137-138.p.
- (6.;
- ORBÁN — ORBÁN Viktor nyilatkozata. In Orbán megszólalt emlékműügyben. (Szerkesztőségi közlemény.) *Magyar Nemzet*, LXXVII.évf. (2014) 197.sz. 1-2.p. HU-ISSN 0133-185X.
- (15.;
- A Szabadságharcz-emlék és Kossuthszobor. — A Szabadságharcz-emlék és Kossuthszobor. (Szerkesztőségi közlemény.) *Magyar Székesfőváros*, VI.évf. (1903) 23.sz. 3-5.p.
- (7.;
- A Szabadság tér szovjet emlékművet lángpisztollyal bontják, a Molotov téri (vajon meddig hívják még annak?) már lebontották. — A Szabadság tér szovjet emlékművet lángpisztollyal bontják, a Molotov téri (vajon meddig hívják még annak?) már lebontották. *Magyar Függetlenség*, (Szerkesztőségi közlemény) I.évf. (1956) november 1. 4.sz. 3.p.
- (34.;

KATALÓGUSOK

- RAJNA — RAJNA György: *Budapest Köztéri Szobrainak Katalógusa.* Budapest, 1989, Budapesti Városszépítő Egyesület. 653 p. HU-ISBN 963 04 0092 8.
- (1.;58.;59.;

JOGSZABÁLYOK

- 1890/XX.tc. — 1890/XX.tc. az osztrák-magyar banknak adandó felhatalmazásról, hogy közraktárak által kiállított zálogjegyeket (warrant) leszámíthatasson.
- (3.;
- 1921/XXXIII.tc. — 1921/XXXIII.tc. az Észak Amerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről.
- (8.;
- 1938/XXXIV.tc. — 1938/XXXIV.tc. a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítése tárgyában.
- (9.;
- 1939/VI.tc. — 1939/VI.tc. a Magyar Szent Koronához visszacsatolt kárpátaljai területeknek az országgal egyesítéséről.
- (11.;
- 1940/XXVI.tc. — 1940/XXVI.tc. a román uralom alól felszabadult keleti és erdélyi ország-részek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről.
- (10.;
- 1941/XX.tc. — 1941/XX.tc. a visszafoglalt délvidéki területeknek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről.
- (12.;

- 1945/IX.tv. (28.;) — 1945/IX.tv. Budapest Főváros felszabadításánál elesett szovjet katonák emlékének megőrkítéséről.
- 1947/XIX.tv. (29.;30.;) — 1947/XIX.tv. a szovjet-orosz katonai emlékművek és hősi temetők kegyeleti gondozása tárgyában.
- 1949/I.tv. (31.;) — 1949/I.tv. a szovjet katonai emlékművek és hősi temetők céljára szolgáló ingatlanoknak közszégi (városi) tulajdonba vételéről.
- 1991/XX.tv. (32.;) — 1991/XX.tv. a helyi önkormányzatok és szerveik, a köztársasági megbízottak, valamint egyes centrális alárendeltségű szervek feladat- és hatásköreiről.
- 1995/XLV.tv. (26.;) — 1995/XLV.tv. a Magyar Köztársaság és Ukrajna között a jószomszédság és az együttműködés alapjairól Kijevben, az 1991. évi december hó 6. napján aláírt Szerződés kihirdetéséről.
- 1997/XLII.tv. (35.;36.;37.;47.;48.; 49.; 53.;60.; 61.;) — 1997/XLII.tv. a Magyar Köztársaság és az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság között Moszkvában, 1991. december 6-án aláírt, a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló Szerződés és a Szerződés szerves részét képező 1992. január 29-i és 1992. február 5-i külügyminiszteri levélváltás kihirdetéséről.
- 1954/32.tvr. (38.;) — 1954/32.tvr. a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben, az 1949. évi augusztus hó 12. napján kelt nemzetközi egyezményeknek a Magyar Népköztársaságban való törvényerejéről.
- 104/1996 (VII. 16) Korm.r. (18.;19.;20.;21.;22.;23.;24.;25.; 33.;34.; 42.; 50.; 51.;52.;54.;55.; 56.;57.;) — 104/1996 (VII. 16) Korm.r. a Magyar Köztársaság Kormánya és az Oroszországi Föderáció Kormánya között a háborúban elesett katonák és polgári áldozatok emlékének megőrkítéséről, valamint sírjaik jogi helyzetéről szóló, Moszkvában, 1995. március 6-án aláírt Megállapodás kihirdetéséről.
Magyar Közlöny, LII.évf. (1996) 59.sz. 3766-3768.p. HU-ISSN 2063-0379.
- 216/1998. (XII. 30.) Korm.r. (26.;) — 216/1998. (XII. 30.) Korm.r. a Magyar Köztársaság kormánya és Ukrajna kormánya között a háborúban elesett katonák és a polgári áldozatok emlékhelyeinek megőrzéséről és megőrkítéséről, valamint sírjaik jogi helyzetéről szóló 1996 november 16-án, Kijevben aláírt Megállapodás kihirdetéséről.
Magyar Közlöny, LIV.évf. (1998) 121.sz. 8286-8288.p. HU-ISSN 2063-0379.

Melléletek jegyzéke:

I.sz. melléklet

Társadalmi szervezetek kezdeményezései a Szabadság téri trianoni emlékmű helyreállítása érdekében 1990-2005.

II.sz. melléklet

104/1996. (VII. 16.) Korm.r. a Magyar Köztársaság Kormánya és az Oroszországi Föderáció Kormánya között a háborúban elesett katonák és polgári alkalmazottak emlékének megőrkítéséről, valamint sírjaik jogi helyzetéről szóló, Moszkvában 1995. III. 6-án aláírt Megállapodás kihirdetéséről.

Társadalmi szervezetek kezdeményezései a Szabadság téri trianoni emlékmű helyreállítása érdekében 1990-2005

1. 1990. VI. 4-én, a trianoni békeparancs évfordulóján megjelent *Pesti Hírlap* arról írt, hogy a Magyar Szentkorona Szövetség katonai tagozata nevében BARTOS Imre honv.alez. a nemzet minden tagjához felhívással fordult az elszakított területeket jelképező trianoni szoborcsoport visszaállítása és értelemszerűen a szovjet emlékmű eltávolítása ügyében.
2. 1992. XI. 2-án a Magyar Hírlapban DEMSZKY Gábor visszautasította PONGRÁTZ Gergelynek, a 1956-os Corvin közti felkelők főparancsnokának ultimátumát a szovjet emlékmű eltávolítására. Az 1992. XI. 12-ei Magyar Fórum közölte PONGRÁTZ Gergely nyílt levelét a főpolgármesterhez a szovjet emlékmű eltávolításáról.
3. 1999. XI. 1-én a Magyar Hírlap közölte, hogy „*temetőbe költöztetnék a Szabadság téri emlékművet*” a magyar nemzeti ellenállási szövetség javaslata alapján.
4. 1999. X. 28-án a Magyar Fórum – „Égre meredő gyalázat” címmel interjút közöl ERDŐS László honv.ezds. és ZÉTENYI Zsolt ügyvéddel.
5. 2000. III. 30-i kelettel FÓNAY Jenő elnök aláírásával „Előterjesztés” készül. a Pofosz részéről KARSAI Károly Budapest V. kerület polgármestere számára: „*nyomatékosan javasoljuk az illetékeseknek, hogy a Főváros V. ker. Szabadság téren álló szovjet emlékművet bontsák le!*” A határozat megállapítja „*az 1945-ben Magyarországot megszálló, később 1956-ban a magyar szabadságharcot letipró, szovjeteket dicsőítő emlékmű, mint jelenség is cinizmus. Helyére az államalapítás évfordulójára épülő emlékmű utaljon a magyar szabadságharcokra, 1703-ra, 1848-ra, 1956-ra, így lesz összhangban a tér neve és a téren álló emlékmű!*”
6. 2000. júliusában az Összmagyar Testület elnöke BARTIS Ferenc és SZATMÁRI József elnökségi tag levélben fordult KARSAI Károly V. kerületi polgármesterhez, kezdeményezve a Szabadság téri szovjet emlékmű áthelyezését és az ereklyés országzászló visszaállítását.
7. 2000. VIII. 9-én dr. SZÁJER József a Fidesz Magyar Polgári Párt frakcióvezetője megköszöni a tájékoztató levelet, megállapítja hogy „*A fővárosi emlékművek elhelyezésének kérdése teljes mértékben a kerület és a fővárosi képviselőtestületeket, mint szuverén szerveket érinti, s ruházza fel döntési jogkörrel az önkormányzatok függetlenségének értelmében. Mindemellett természetesen üdvözlők minden civil kezdeményezést, amely úgy Budapest, mint az ország történelmi emlékhelyeinek megőrzését szolgálják*”
8. 2000 augusztusában az Összmagyar Testület megküldi a főpolgármesterhez és az V. kerületi polgármesterhez írott levelét dr. MÁDL Ferenc köztársasági elnöknek, ORBÁN Viktor miniszterelnöknek, dr. BALSZAI István, országgyűlési képviselőnek, MDF frakcióvezetőnek, dr. BÁNK Attila országgyűlési képviselőnek, FKGP frakcióvezetőnek, a CSURKA István országgyűlési képviselőnek a Magyar Igazság és Élet Pártja, SZÁJER József országgyűlési képviselőnek a Fidesz Magyar Polgári Párt frakcióvezetőjének, KOVÁCS László országgyűlési képviselőnek a Magyar Szocialista Párt frakcióvezetőjének, KUNCZE Gábor országgyűlési képviselőnek a Szabad Demokraták Szövetsége frakcióvezetőjének. Ebben az időben már valóságos mozgalom szerveződik a Szabadság tér visszaszerzésére nagyszámú társadalmi szervezet és magánszemély részvételével. Ennek fő mozgatója és szervezője SZATMÁRI József. Ekkor készült röplap a következő címmel: „*Mozgalom a budapesti Szabadság téri magyar nemzeti történelmi emlékhely visszaállításáért.*” A mozgalom híre a világban szétszóródott magyarsághoz is eljut. Követeli „*A Szabadság-tér magyar nemzeti emlékhelyévé visszaállítását*” az Ausztráliai Magyar Szent Korona Társaság 2002. II. 24-én tartott rendezvényén. 2000. VIII. 28-án a Miniszterelnöki Kabinetiroda, TIMÁR Ferenc főtanácsos aláírásával, megköszöni a levelet.
9. 2000. VIII. 30-án az FkGP. frakcióvezető helyettesének titkársága Garajszki Mária személyi titkár aláírásával, Várhelyi András frakcióvezető-helyettes elvi és politikai támogatásáról biztosítja a kezdeményezőket.
10. 2000. IX. 22. a Magyar Nemzet hírt ad arról, hogy „*épülhet a mélygarázs a Szabadság téren. A szovjet emlékmű speciális őrzése.*”
11. 2000. X. 11-én a köztársasági elnök hivatala, titkárságvezetője SZENTGYÖRGYI András tájékoztatja BARTIS Ferencet az Összmagyar Testület elnökét arról, hogy a köztársasági elnöke megkapta a levelet.
12. 2000. XI. 9-én dr. BALSZAI István az MDF frakcióvezetője, támogatásáról biztosítja a kezdeményezőket. KARSAI Károly V. kerületi polgármester 2001 február 28-án válaszol Bartis Ferenc levelére, hivatkozik a hadisír egyezményre és arra, hogy az ideiglenes lebontás ügyével magyar-orosz kormányközi hadisírgondozó vegyes bizottság foglalkozik, ebben érintett szinte valamennyi minisztérium, az ÁPV Rt., Budapest Galéria és a Fővárosi Közgyűlés. Szól a levél az emlékmű vissza nem állítás lehetőségéről s egyúttal arról, hogy az ideiglenes elbontáshoz is szükséges az orosz fél beleegyezése, majd utal az emlékmű visszaállítás jogi kérdéseinek bonyolult voltára.
13. 2001. III. 6-án a Történelmi Igazságtétel Bizottság DALMADI Jenő alelnök, VANEK Béla etikai bizottság, REGÉCZY Nagy László alelnök levéllel fordult DEMSZKY Gábor főpolgármesterhez, amelyben javasolják, hivatkozva többszöri korábbi javaslatukra, hogy a Szabadság téri szovjet emlékművet helyezték át máshová. Megállapítják egyebek mellett: „*A magyar nemzetet kétszer meggyalázó és folyamatosan rettegésben tartó szovjet hadsereg dicsőítésére emelt emlékmű semmiképp sem érdemli meg, hogy az ország egyik legszebb terén álljon.*”
14. 2001. júniusi dátummal, 2001. VI. 5-ei kézbesítéssel tizennyolc szervezet levelet intéz ORBÁN Viktor miniszterelnökhöz SZATMÁRI József szervező aláírással a Budapest, V. kerület Szabadság téri magyar nemzeti történelmi emlékhely visszaállítása tárgyában.
15. 2001. júliusi dátummal, 2001. VII. 25-ei átvétel elismerésével, beadványt intéz KARSAI Károly V. kerületi polgármesterhez SZATMÁRI József az Összmagyar Testület alelnöke, a Trianon Társaság elnökségi tagja a következő egyesületeknek és szervezeteknek megjelölésével: Erdély Művészetéért Alapítvány, Gödöllői Lovasport és Hagyományörző Közhasznú Egyesület és Alapítvány, Kis- és Középvállalkozók Szövetsége, a Nemzetörök Országos Szövetsége, a Magyar Nemzeti Lobogó Társaság, a Magyar Rovók és Rovásírók Országos Szövetsége, az Összmagyar Testület, Politikai Foglyok Szövetsége, Szabadság téri Református Egyházközösség, Szent György lovagrend, Szent István lovagrend, Szentkorona Társaság, Társadalmi Szervezetek Konföderációja, Történelmi Családok Egyesülete, Trianon Társaság, Vidék 56-os Szövetség, Vitézi rend. Ez az igen részletes, szakmailag megalapozott, a jogi lehetőségekre is kiterő beadvány a szobrok visszaállítását, értelemszerűen a szovjet emlékmű áthelyezését indítványozza, rámutatva, hogy a tér nevét a magyar szabadságharc hőseiről és vértanúiról kapta.

16. 2001. VI. 6-án dr. KUPA Mihály országgyűlési képviselő válaszol SZATMÁRI Józsefnek, mint az Összmagyar Testület elnökségi tagjának, közli, hogy az ereklyés országzászló visszaállítását támogatja és javasolja a szovjet emlékműnek más helyen történő méltó elhelyezését.

17. 2001. XI. 11-én MUSZATOV Oroszország budapesti nagykövete, elmondja a Népszabadság tudósítójának, hogy az országban mintegy kétszáz magyar katonai temető kialakítása folyik, többek között Voronyezsnél, a helyzetet a kölcsönhatásokat is figyelembe véve kell szemlélni. A Budapest belvárosában megmaradt utolsó Szabadság téri emlékművel kapcsolatos álláspontunk egyértelmű, mondja: „A megállapodásoknak megfelelően az emlékműnek változatlanul állapotban a helyén kell maradnia. A Szovjetunió az antifasiszta koalíció tagjaként hatalmas áldozatokat hozott. Berlinben, Bécsben és Nyugat-Európában másutt is van szovjet hősi emlékmű. Ide most mélygarázst terveznek. Mi a magyar kormánytól garanciát kérünk, hogy az emlékműnek nem esik baja. Azt is tudjuk, hogy egyes politikai erők eltávolítanák a szovjet hősi emlékművet. Azt javasolják, hogy állítsák helyre a Trianon emlékművet. Mit lehet erre mondani? Ha meg akarják mérgezni a kapcsolatokat Oroszországgal, a Független Államok Közösségének más országaival és persze a szomszédos államokkal, természetesen a következményekre is gondolni kell.”

18. A miniszterelnökhöz írott 2001. VI. 5-én kézbesített levélre, NAGY Andor, a miniszterelnök kabinetfőnöke válaszol, közölve: „A fővárosi emlékművek kérdése az illetékes kerületi és a fővárosi önkormányzat hatáskörébe tartozik, illetve, hogy a téren álló 1945-ben felállított emlékmű érinti a Magyar Köztársaság nemzetközi kötelezettségeit is, ezért a történelmi emlékhely visszaállítása nem egyszerű feladat. A kormány nem tervezi, hogy még ebben a választási ciklusban meg tudja oldani ezt a problémát, de nagyon bízunk benne, hogyha a választópolgárok jóvoltából 2002-ben újra a polgári koalíció alakíthat kormányt, jelentős eredményeket fogunk elérni ezen a téren is.” A levél 2001. VIII. 8-án kelt.

19. 2001 szeptemberében válaszol dr. DEMSZKY Gábor BARTIS Ferencnek, az Összmagyar Testület elnökének hozzáintéztett levelére. Közli, hogy „A rendszerváltást követően 1991-ben a Fővárosi Közgyűlés a kerületek véleményét kikérve döntött a megelőző korszakban felállított egyes köztéri alkotások lebontásáról ill. a szoborparkba való áthelyezéséről”, illetve a Szabadság téri szovjet emlékmű lebontását a terület tulajdonosa nem kezdeményezte, „az emlékmű helyzetét illetően az 1995-ben aláírt magyar-orosz kormányközi megállapodásban foglaltak irányadóak. Ennek értelmében a II. világháborús katonai sírok és emlékművek elmozdítása csak a felek közös megegyezésével történhet. Ezen megállapodás a kölcsönösség alapján biztosítja a II. világháborús oroszországi katonai emlékhelyek megőrzését is. A kormányközi megállapodásból következően az V. kerület Szabadság téri szovjet emlékmű elmozdítása ügyében a Fővárosi Közgyűlés a jelen körülmények között nem illetékes. Amennyiben a magyar-orosz kapcsolatokban a témát érintően új megegyezés születik, annak szellemében a Fővárosi Közgyűlés napirendre fogja tűzni a Szabadság téri szovjet emlékmű helyzetét.” A főpolgármesteri levélből tehát megállapítható a következő: 1) A főpolgármester hiányolja, hogy az V. kerületi önkormányzat nem kezdeményezte a szovjet emlékmű lebontását, úgyis mint a terület tulajdonosa. 2) Azt állítja – tévesen – hogy a II. világháborús katonai sírok és emlékművek elmozdítása csak a felek közös megegyezésével történhet. 3) A Fővárosi Közgyűlés illetékességét a közös, nemzetközi megegyezéshez kötött vitátja, jöllehet az illetékesség nem függ az általa hivatkozott magyar-orosz egyezménytől vagy eseti megegyezéstől. 4) Ígéretet tesz arra, hogy a feltételek megléte esetén, ha „új megegyezés születik” a Fővárosi Közgyűlés napirendre fogja tűzni a Szabadság téri szovjet emlékmű helyzetét: „2001. október 31-én dr. Szabó János a Magyar Köztársaság honvédelmi minisztere ITF-272/124/2001. számon iktatott levelében a következőket közli Valerij Muszatov úrral, az Orosz Föderáció budapesti rendkívüli és meghatalmazott nagyköveteivel: „A Magyar Köztársaság kormánya és az Orosz Föderáció kormánya között a háborúban elesett katonák V. kerület Szabadság téren lévő szovjet katonai emlékmű – a tér rekonstrukcióját követően – felújítva eredeti állapotában korábbi helyére visszakerül. Szükségesnek tartom, hogy az emlékművet érintő munkálatokkal összefüggésben a nagykövetség részét vegyen abban a vegyes bizottságban, amelyik az újjáépítést figyelemmel kíséri, és az eredeti állapot visszaállításának tényét igazolja, kérem ezért megbízottjának kijelölését.”

20. 2001. XI. 12-én történelmi (KOSSUTH, BATTHYÁNY, GÖRGEY, BÁNFFY, BETHLEN, KAZINCZY, ZICHY) családok tagjai tiltakoztak „A nemzeti emlékhelyeinket érintő kegyeletsértések miatt.” Tényként állapítható meg, hogy a mélygarázs építés miatt az emlékművet teljesen lebontották, majd a lebontás évében 2002-ben felújítva újraépítették. 2002 december 17-én Budapest főváros képviselőjében újra avatták a lebontás és az újraépítés között időszakban exhumálták az oda temetett szovjet katonák földi maradványait a Rákoskeresztúri temetőben helyezték el.

21. A Miniszterelnöki Hivatal a parlamenti pártok frakcióvezetői által kézhez vett levélre válaszolt, a miniszterelnöki kabinetől dr. Tímár Ferenc főtanácsos közli 2002. I. 12-én, hogy a miniszterelnöknek írott levelet és mellékleteit továbbította a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumához, a választ közvetlenül a minisztériumtól kapják meg.

22. 2002. I. 18. Magyar Hírlap – cikket közölt: „Vita robbant ki a Szabadság téri szovjet emlékmű felirata miatt.” Eltűnik egy időre a Szabadság térről a szovjet katonai emlékmű a mélygarázs építése miatt.

23. 2002. I. 30. A Magyar Nemzet híre : „Bonthatják a szovjet hősi emlékművet” A Szabadság-tér felszíni rendezésének kezdete. „Pest-Buda” melléklet.

24. 2002. II. 4. Magyar Nemzet – olvasói levelet közöl, a „Kereszténydemokrata Szövetség társelnöke a Szabadság téri szovjet emlékmű feliratcseréjéről.” címmel. „Pest-Buda” melléklet.

25. 2002. II. 2. Népszava : „Útban van a szovjet emlékmű” (Szabadság téri mélygarázs építésénél csak orosz kormány engedélyével bontható el.)

26. 2002. III. 9. Magyar Nemzet — cikket közölt „Vizsgálják a szovjet emlékmű alatti halottakat.” „Pest-Buda” melléklet.

27. 2002. III. 16. A Magyar Hírlap – cikkösszeállítást közölt, melynek lényege, hogy elbontható a Szabadság téri emlékmű.

28. 2002. III. 16.-án a Magyar Nemzet híre szerint :”Döntöttek a szovjet emlékműről”

29. 2002. III. 18. „Nem lesz zöld a Városháza udvar” címmel cikket közöl a Magyar Nemzet, amely foglalkozik a Fővárosi Közgyűlésnek a Szabadság téri szovjet emlékmű ideiglenes elbontásáról szóló döntésével.

30. 2002. III. 19. A Magyar Hírlap cikkösszeállítást közölt arról, hogy moszkvai engedélyt adtak a Szabadság téri szovjet katonai emlékmű ideiglenes elbontásához.

31. 2002. III. 19. A Népszabadság hírt adott: Költözhet a szovjet emlékmű (az orosz külügyminisztérium a szovjet hősi emlékmű ideiglenes elbontásáról).

32. 2002. V. 8. Népszabadság: „Magyar katonák feküdtek a Szabadság téri tömegsírban?”

33. 2002. V. 17. A Magyar Nemzet – „Ragaszkodnak a Szabadság térhez” címmel cikket közölt, szovjet katonák földi maradványainak exhumálásáról.
34. 2002. VII. 2. A Magyar Nemzet – „Szovjet katonákat temettek újra” „Pest-Buda” melléklet, címmel cikket közölt.
35. 2002. VII. 2. A Népszabadság – „Közös koporsóban a katonák” (a Szabadság téri szovjet hősi emlékmű alól kihantolt szovjet katonák földi maradványainak eltemetése a Rákoskeresztúri Újköztemető 215-es parcellájában) címmel cikket közölt.
36. 2002. X. 3. A Magyar Nemzet – „Országzászló helyett obeliszk” címmel foglalkozott a Szabadság téri szovjet emlékmű visszaállítása körül folyó vitával. („Pest-Buda” melléklet)
37. 2002. X. 8. A Magyar Nemzet – „Petíció az országgyűlésnek” címmel – foglalkozott a Szabadság téri szovjet emlékmű visszaállítása elleni tüntetéssel.
38. 2002. X. 8. A Magyar Hírlap – összeállítást közölt, mely szerint jobboldali szervezetek tiltakozott a Szabadság téri szovjet emlékmű visszaállítására ellen.
39. 2002. X. 9-ei kelettel, október 14-i aláírással, több szervezet, nevezetesen a Jobboldali Ifjúsági Közösség elnöke, a Jobbik Magyarországért Mozgalom elnöke és a Trianon Társaság elnöke nyílt levelet intézett a köztársasági elnökhöz, a miniszterelnökhöz, a frakcióvezetőkhez. A nyílt levél nyomtatékosan kifogásolta, hogy a szovjet emlékművet visszahelyezik az V. kerület Szabadság térre, ez ellen határozottan tiltakozott, emlékeztet az országnak a szovjet birodalmi hadsereg által történt leigázására, a szovjet hadsereg által okozott szenvedésekre, valamint az 1956-os forradalom és szabadságharc leverésére. Megállapította, hogy nem építhető vissza ilyen emlékmű a magyar nemzet szabadság terére, „de az ország bármely helyére sem.” Határozottan tiltakozott az emlékmű visszaállítása ellen és kérte a hatályos egyezményt kihirdető 104/1996 (VII. 16.) kormányrendelet megfelelő alkalmazását a helyzet megoldására. A Magyar Köztársaság elnöke, 2002. XI. 28-án válaszolt a levélíróknak, ebben helyeselve szempontjaik megalapozottságát, másrészt viszont utalva a kérdés történetére és a jogi keretekre megállapította, hogy a 104/1996 (VII. 16.) kormányrendelet 3. paragrafusa alapján annak végrehajtásáról a honvédelmi miniszter gondoskodik, közölte, hogy a felhatalmazásnak megfelelően SZABÓ János volt honvédelmi miniszter garanciát vállalt az emlékmű visszaállítására, tekintettel arra is, hogy az orosz fél abban az esetben járult hozzá az emlékmű lebontásához, ha a magyar kormány garanciát vállal annak visszaállítására. Utal a levél arra is, hogy az orosz fél ezt nem találta kielégítőnek, újabb garanciát kért, amit MARTONYI János külügyminiszter adott meg. Megállapítja, hogy a garancia a vállalásról szóló levelek a tárcaközi bizottságoknál találhatók. Közölte továbbá: „A kormányrendelet végrehajtása érdekében felállított vegyes bizottságnál sem merült fel a szobor más helyre való áttétele.” Fenti előzményeken túlmenően, megfontolandó, hogy a kormányrendelet 3. paragrafusa ugyan lehetőséget ad az emlékműnek más helyre történő áthelyezésére, azonban „új földterület kiválasztását és az újratemetést a felek kölcsönös megegyezése alapján kell megvalósítani. A honvédelmi minisztérium tájékoztatása alapján elmondható, hogy a hadisírok gondozása és tiszteletben tartása az orosz és a magyar fél között a kölcsönösségen alapul. Az Orosz Föderáció területén található rudkinói magyar katonai temető (ahol a Don kanyarban elesett magyar katonák vannak eltemetve) munkálatainak befejezésére, az orosz fél pénzügyi nehézségekre hivatkozva még nem került sor. Valószínűsíthető azonban, hogy a rudkinói temető befejezése, valamint a Szabadság téri szovjet emlékmű visszaállítása között kölcsönös kapcsolat áll fenn.” Végül javasolja az ügyben tényleges hatáskörrel rendelkező kormányzati szereplők megkeresését.
40. A Fidesz Magyar Polgári Párt frakció vezető kabinet titkára BARTA Géza 2002. XII. 2-án nyugtázza a „Nyílt Levél” átvételét, közölve hogy a „kezdeményezéseknek csakis az alkotmány, és a magyar jogrendben rögzített törvények betűi és szelleme szabhatnak határt.”
41. 2002. XII. 18. A Népszabadság – „Megújult a Szabadság téri szovjet katonai emlékmű” címmel cikket közöl az emlékmű eredeti helyére visszaállításáról, a mélygarázs építéséről.
42. Budapest főváros V. kerület polgármestere címére, 2004. I. 9-ei átvétel igazolással levelet intéz a Jobbik Magyarországért Mozgalom elnöke, a Trianon Társaság elnöke és alelnöke. Ebben a levélben hivatkoznak a hadisír egyezményre, annak azon klauzulájára, amely szerint a felek tiszteletben tartják Magyarország és az Orosz Föderáció népeinek nemzeti és egyéb hagyományait, beleértve a nemzeti emlékhelyeket. „Meggyőződésünk, hogy a magyar társadalom a rendszerváltást követő több, mint egy évtized elteltével jogosan igényelheti az eleink által ránk hagyott Nemzeti Emlékhelyünk méltó helyreállítását.” A területhez fűződő történelmi eseményekből megállapítható, hogy a magyar bel- és külpolitika a nemzeti mozgalmak és a szabadságharcért való küzdelem központi helyéről van szó. A tér nevét a magyar szabadságharc hőseiről és vértanúiról kapta. A trianoni diktátum után a nemzet és kormányok a Szabadság téren nemzeti emlékhelyet alakítottak ki... „... Szorgalmazták a tér eredeti nemzeti emlékhely jellegének helyreállítását „2002-ben ismételt felállított szovjet obeliszk eltávolítását hasonló helyre, mint ahol az amerikai, angol, francia II. világháborús katonai emlékművek állnak.” Utaltak arra, hogy a két ország között érvényben lévő rendelkezések jogi lehetőséget adnak az obeliszk eltávolítására. A levél tárgya szerint „Az ereklés országzászló visszaállítása Budapest V. kerület Szabadság tér a magyar nemzet történelmi emlékhely méltó helyreállítása” céljából íródott. Összefoglalóan tapasztalhatjuk, hogy a tiltakozó beadványok alaposan hivatkoznak egy igen lényeges körülményre, nevezetesen arra a tényre, hogy a Szabadság téren két emberöltőnél régebben nemzeti emlékhely alakult ki arra méltó épületekkel és emlékművekkel, amelyek között kiemelkedő jelentőségű, de korántsem egyetlen az említett szoborcsoport, amelynek helyreállítását egy elkészítendő ütemterv részévé kell tenni. A leendő ütemterv ajánlott és szükséges első pontja azonban a szovjet katonai emlékmű lebontása, eltávolítása, s helyére a magyar szabadság és függetlenség emlékművének felállítása, a felépülés pedig egy alapkö elhelyezése az emlékmű előtt ezzel a felirattal: „A magyar szabadság és függetlenség emlékművének alapköve. Az emlékmű a szovjet katonai emlékmű helyén hirdeti majd a magyar nemzet szabadságküzdelmeinek dicsőségét.” A Köztársasági Elnöki Hivatal Társadalompolitikai Főosztálya VÉGH Miklós vezető főtanácsos aláírásával 2004. II. 16-án levelet írt SZATMÁRI József a Trianon Társaság alelnökének, amelyben igazolta az V. kerületi polgármesterhez intézett levél másolatának kézhezvételét, megköszönve, tudomásul véve a beadványban foglalt követelést, közli, hogy „Érdeklődéssel várjuk a döntésben illetékes fővárosi és az érintett kerületi önkormányzat azzal kapcsolatos állásfoglalását.”
43. 2004. III. 29. A Magyar Nemzet – „Előállított tüntetők” címmel cikket közölt, mely a Szabadság téri szovjet emlékműnél a Lelkiismeret 88 csoport demonstrációjával foglalkozott.
44. 2004. IV. 5. A Magyar Nemzet hírt adott: „Összecsapás a Szabadság téren” címmel. (Összetűztek a szovjet emlékmű visszaállítására elleni tiltakozás során.)
45. 2004. IV. 5. A Népszava híre volt: „Gyerekek és tojások a tüntetésen. Jobboldali tüntetések a Szabadság téri szovjet hősi emlékműnél.”
46. 2004. IV. 5. A Magyar Hírlap szerint: „Összetűztek a budapesti Szabadság téri szovjet emlékmű lerombolásáért demonstrálókkal a rendőrökkel tegnap (azaz április 4-én).”

47. 2004. X. 4. A *Népszabadság* híre volt, hogy: „*Elcsúfítottak egy emlékművet*”. (A Szabadság téri szovjet hősi emlékmű leöntése, rendőrségi vizsgálat.)

48. 2004. októberében SZATMÁRI József a Trianon Társaság alelnöke levelet intézett a köztársasági elnökhöz, hivatkozással a korábbi levelezésre, utalt arra, hogy mellékelte GYURCSÁNY Ferenc miniszterelnöknek írt azon levelet, amelyben a szovjet katonai emlékmű méltó elhelyezését javasolta több civil és társadalmi szervezet nevében a Trianon Társaság elnöke és alelnöke. A GYURCSÁNY Ferenc miniszterelnöknek ugyanekkor írott 2004. X. 21-én kézbesített levél hangsúlyozta a nemzeti emlékhelyeinket érintő kegyeletsértések elleni tiltakozást. A levélhez mellékelte a különböző tájékoztató levelek másolatát és a szerzők által aláírt nyílt levelet és a köztársasági elnöknek írt levelet. Erre a levélre a miniszterelnök kabinetfőnöke VERESS János válaszolt. Közölte: a 104/1996 (VII: 16) kormányrendelet szerint a szerződő felek kötelessége a világháborúban elesetteknek méltó sírhelyet biztosítani, az állítja, hogy „*a fent említett kétoldalú szerződés illetve kormányrendelet Magyarországot kötelezi az építmény megtartására, hivatkozik a Szabó János honvédelmi és a külügyminiszter garanciájára, amelyet 2000-ben adtak az emlékmű visszaállítására.*” Végül megjegyezte: „*. . . nem feledkezhetünk el azokról, akik harcoltak Magyarország szabadságáért, még ha az csak pár évig élte a II. világháború utáni demokráciát.*” A köztársasági elnöknek írt levélre 2004. XI. 10-én válaszolt VÉGH Miklós vezető főtanácsos a Köztársasági Elnöki Hivatal Társadalompolitikai Főosztálya jelöléssel. Közölte, hogy „*Érdeklődéssel várjuk a hatás és jogkörét tekintve a döntésben illetékes fővárosi és az érintett kerületi önkormányzatok azzal kapcsolatos állásfoglalását.*” Megjegyezte, hogy az alkotmány és vonatkozó törvények nem tették lehetővé, hogy a köztársasági elnök egyedi ügyekben eljárjon, nem vonhatta magához a törvényhozói és önkormányzati végrehajtó hatalom döntési jogait. Megjegyezzük, hogy a nemzet egységét alkotmányosan megtestesítő köztársasági elnöknek döntési jogköre ugyan nincs, véleménynyilvánítási és javaslattételi joga van, össznemzeti kérdésekben jogosult, erkölcsileg adott esetben köteles véleményét nyilvánítani.

49. 2005. szeptemberében MASSZI Péter, a Fórum a Belvárosért Egyesület elnöke és SZATMÁRI József, a Trianon Társaság alelnöke dr. SÓLYOM László köztársasági elnöknek írott levelében összefoglalta az ügyben folytatott terjedelmes tiltakozási levelezést, több levelet másolatban mellékelve. Megismételve a korábbi követeléseket, kérték a Szabadság tér eredeti állapotának helyreállítását. Az ügy egyik legújabb fejleménye szerint MASSZI Péter, a Fórum a Belvárosért Egyesület elnöke és SZATMÁRI József a Trianon Társaság alelnöke 2005 szeptemberében levelet intézett a köztársasági elnökhöz. Ebben a levélben emlékeztettek a Szabadság téri hősi emlékművel kapcsolatos korábbi követelésekre, kérték a köztársasági elnök támogatását, „*hogy az V. kerület Szabadság térről az oda nem illő létesítményt távolítsák el.*” Kérték a katonai emlékmű méltó, tisztességes áthelyezését a hadisír egyezmény rendelkezésére hivatkozással.

50. Erre a levélre 2005. IX. 19-én dr. PACZOLAY Péter a Köztársasági Elnöki Hivatal hivatalvezetője válaszolt. Egyebek mellett azt írta felelősségelhárító levelében, hogy „*. . . sajnálattal tájékoztatom, hogy a köztársasági elnök Úrnak nincs alkotmányos hatásköre a kormány által rendeletben szabályozott kérdések felülvizsgálatára, így nem áll módjában az emlékmű áthelyezését javaslatának megfelelően kezdeményezni.*” Jogosan feltehető és felteendő kérdés az, hogy ha nincs is hatásköre a köztársasági elnöknek egy jogszabályban szabályozott kérdés felülvizsgálatára, ebből melyben következik, hogy abban a nemzet egészét érintő fontos kérdésben ne lehessen véleménye és ezt a véleményt ne közölhesse?

51. A DEPORT-'56, az '56-os Deportálások Tényfeltáró Bizottsága Budapest, 2005. XI. 3-án kelt, dr. SZERDAHELYI Szabolcs elnök által aláírt közleménye az alábbiakat közölte: „*Az '56-os Deportálások Tényfeltáró Bizottsága (DEPORT-'56) az Országos Választási Bizottsághoz fordulva népszavazást kezdeményezett annak érdekében, hogy az Országgyűlés helyezze hatályon kívül az 1945. évi IX. törvényt, amelynek első §-a szerint: »A magyar nemzet felismerve a Vörös Hadsereg sorsszerű küldetését, a Budapest főváros felszabadításánál elesett szovjet hősök emlékét hálája és kegyelete jeléül törvénybe iktatja«. A DEPORT-'56 ügy véli a magyar nemzet időközben megtapasztalta, hogy a Vörös Hadsereg sorsszerű küldetése valójában hazánk katonai megszállása volt, amely a nép részéről rengeteg szenvedéssel járt és 45 évig tartott. A Budapest ostrománál elesett szovjet katonákat méltó módon eltemettük és sírjaik gondozását a Magyar Állam biztosította és biztosítja jelenleg is. Ezen felül nincs olyan nemzetközi kötelezettségünk, hogy emléktüket, hálánk és kegyeletünk jeléül törvénybe iktassuk, és a megszállást felszabadításként ünnepeljük.*”

104/1996. (VII. 16.) Korm.r. a Magyar Köztársaság Kormánya és az Oroszországi Föderáció Kormánya között a háborúkban elesett katonák és polgári alkalmazottak emlékének megőrkítéséről, valamint sírjaik jogi helyzetéről szóló, Moszkvában 1995. III. 6-án aláírt Megállapodás kihirdetéséről.

Melléklet.

104/1996. (VII. 16.) Korm. rendelet

a Magyar Köztársaság Kormánya és az Oroszországi Föderáció Kormánya között a háborúkban elesett katonák és polgári áldozatok emlékének megőrkítéséről, valamint sírjaik jogi helyzetéről szóló, Moszkvában, 1995. március 6-án aláírt Megállapodás kihirdetéséről

(A Megállapodás hatálybalépéséről szóló diplomáciai jegyzékváltás 1996. évi július hó 4. napján megtörtént.)

1. § A Kormány e rendelettel a Magyar Köztársaság Kormánya és az Oroszországi Föderáció Kormánya között a háborúkban elesett katonák és polgári áldozatok emlékének megőrkítéséről, valamint sírjaik jogi helyzetéről szóló, Moszkvában, 1995. március 6-án aláírt Megállapodást kihirdeti.

2. § A Megállapodás magyar nyelvű szövege a következő:

„Megállapodás

a Magyar Köztársaság Kormánya

és az Oroszországi Föderáció Kormánya között

a háborúkban elesett katonák és polgári áldozatok

emlékének megőrkítéséről, valamint sírjaik jogi helyzetéről

A Magyar Köztársaság Kormánya és az Oroszországi Föderáció Kormánya (a továbbiakban: Felek)

attól az elvtől vezérelve, miszerint a katonáknak, a hadifoglyoknak és más személyeknek, akik az I. és II. világháborúban, valamint a háborút követő időszakban estek, vagy meghaltak, joguk van méltó sírhelyre, amelyek kialakítását és gondozását - a háború áldozatainak védelmére vonatkozó, Genfben, 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények és azok 1977. évi kiegészítő Jegyzőkönyvei alapján, valamint más nemzetközi emberi jogi normák szerint - megfelelő módon kell biztosítani, az alábbiakban állapodtak meg:

1. Cikk

A jelen Megállapodás alkalmazásában az alábbi fogalmak jelentése a következő:

a) „elesett orosz katonák és polgári áldozatok” (a továbbiakban: „elesett orosz katonák”):

Oroszország és a volt Szovjetunió állampolgárai, akik az orosz és a volt szovjet Fegyveres Erők állományába tartoztak és a Magyar Köztársaság területén a háborúk következtében és a háború utáni időszakban estek, vagy meghaltak;

Oroszország és a volt Szovjetunió állampolgárai, akik hadifogságban vagy annak következtében a Magyar Köztársaság területén meghaltak;

a volt Szovjetunió állampolgárai, akiket 1941. és 1945. között erőszakkal kényszermunkára a Magyar Köztársaság területére hurcoltak, vagy akaratuk ellenére ott tartózkodtak, és ez idő alatt meghaltak;

b) „orosz katonák és polgári áldozatok temetkezési helyei” (a továbbiakban: „orosz katonák temetkezési helyei”):

az elesett orosz katonák Magyar Köztársaság területén található temetkezési helyei, beleértve a temetőket, temetőparcellákat, valamint emlékműveket és más kegyeleti létesítményeket;

c) „elesett magyar katonák és polgári áldozatok” (a továbbiakban: „elesett magyar katonák”):

azok a magyar állampolgárok, akik a magyar Fegyveres Erők állományába tartoztak és a háborúk következtében, valamint a háborúkat követő időszakban az Oroszországi Föderáció területén estek, vagy meghaltak;

azok a magyar állampolgárok, akik hadifogságban vagy annak következtében az Oroszországi Föderáció területén meghaltak;

azok a magyar állampolgárok, akiket 1944. és 1947. között erőszakkal kényszermunkára az Oroszországi Föderáció területére hurcoltak, vagy akaratuk ellenére ott tartózkodtak, és ez idő alatt meghaltak;

d) „magyar katonák és polgári áldozatok temetkezési helyei” (a továbbiakban: „magyar katonák temetkezési helyei”):

az elesett magyar katonáknak az Oroszországi Föderáció területén található temetkezési helyei, beleértve a temetőket, temetőparcellákat, valamint emlékműveket és más kegyeleti létesítményeket;

e) „az a), b), c) és d) pontokban megfogalmazott személyek temetkezési helyeinek fenntartása és ápolása” (a továbbiakban: „katonai temetkezési helyek fenntartása és ápolása”):

a katonai temetkezési helyek megőrzésének biztosítása, megfelelő állapotban való fenntartása és zölddel történő ellátása;

f) „a katonai temetkezési helyek létesítése”:

a katonai temetkezési helyek határainak kijelölése, emléktáblák, sírkövek, emlékművek vagy más kegyeleti létesítmények felállításának és egyéb szükséges intézkedések megtétele.

2. Cikk

1. A Felek a Magyar Köztársaság területén található orosz katonai temetkezési helyek és az Oroszországi Föderáció területén található magyar katonai temetkezési helyek feltárásával, nyilvántartásával, létesítésével és fenntartásával, valamint az elesett katonák földi maradványainak exhumálásával, illetve újratemetésével kapcsolatos kérdések rendezése során a jelen Megállapodást, valamint azon ország jogrendjét tartják irányadónak, amely területén a temetkezési helyek fellelhetők.

A Felek tiszteletben tartják Magyarország és Oroszország népeinek nemzeti, vallási és egyéb hagyományait, beleértve a sírokat, az emlékműveket és a kegyeleti létesítmények feliratozását.

2. A Felek az általuk felhatalmazott szervek útján értesítik egymást a Magyar Köztársaság területén levő orosz katonai temetkezési helyek és az Oroszországi Föderáció területén található magyar katonai temetkezési helyek meglétéről, helyéről és diplomáciai úton kicserélik azok jegyzékét.

Az újonnan feltárt temetkezési helyeknek a fent említett jegyzékbe történő felvételét a Felek közösen egyeztetve végzik el.

3. A Felek kicserélik adataikat a harcokban elesett, a hadifogságban elhalálozott katonákról, valamint az erőszakkal kényszermunkára elhurcolt személyekről, illetve országaik területén található elhantolási helyeikről.

4. A Felek biztosítják a Magyar Köztársaság és az Oroszországi Föderáció területén levő, orosz, illetve magyar katonai temetkezési helyek, beleértve az emlékművek és más kegyeleti létesítmények védelmét és korlátlan időre szóló megőrzésük jogát.

5. Mindegyik Fél biztosítja a diplomáciai testület tagjainak, az elesett orosz és magyar katonák rokonainak, valamint más egyéneknek és szervezett csoportoknak a katonai temetkezési helyek meglátogatásának lehetőségét, a kegyelet lerovásának céljából.

3. Cikk

1. A Felek térítésmentesen egymás használatára bocsátják a katonai temetkezési helyek és kegyeleti létesítmények által elfoglalt földterületeket arra az időre, amíg azok ilyen célt szolgálnak.

2. Amennyiben a jelen Cikk 1. pontjának megfelelően rendelkezésre bocsátott földterület fontos állami érdek miatt más célra kívánják hasznosítani, úgy az érdekelt Fél új - a jelen Cikk 1. pontja feltételeinek megfelelő - helyet biztosít a másik Fél számára, és vállalja az elesett katonák földi maradványainak a kegyeleti létesítmények áthelyezésével és az új katonai temetkezési helyek kialakításával járó költségeket.

3. Az új földterület kiválasztását és az újratemetést a Felek kölcsönös megegyezése alapján kell megvalósítani.

Ilyen megegyezés hiányában az érdekelt Fél, a másik Fél hivatalos megkeresésétől számított 2 év elteltével, a katonai temetkezési helyek áthelyezésére saját törvényeinek és rendelkezéseinek megfelelő intézkedéseket hozhat.

4. Cikk

Az Oroszországi Föderáció területén található magyar és a Magyar Köztársaság területén lévő orosz katonai temetkezési helyek lakott területen kívül, az elesettek emlékének méltó helyen létesítendőek. A Felek az ezzel kapcsolatos kérdések megoldása érdekében kiegészítő jegyzőkönyveket készítenek.

5. Cikk

1. Az elesett katonák földi maradványainak a szülőhelyen való újratemetés céljából történő exhumálása kizárólag az érdekelt Fél kérésére és a másik Fél beleegyezésével történik.

2. Az orosz katonák a Magyar Köztársaság területén lévő és a magyar katonák az Oroszországi Föderáció területén lévő földi maradványai temetkezési helyének áthelyezése csak kivételes esetben, annak a Félnek a döntése alapján történhet, amely országának a területén az adott temetkezési hely van. Ez esetben a másik Felet a temetkezési hely tervezett áthelyezéséről megfelelő időben tájékoztatni kell.

3. A földi maradványok áthelyezése és újratemetése céljából elvégzendő exhumáláson jelen lehet azon ország képviselője, amely katonáinak földi maradványait kihantolják.

6. Cikk

1. Mindegyik Fél saját költségére biztosítja az országa területén található, a másik Fél részére felállított, katonai temetkezési helyek, beleértve az emlékművek és más kegyeleti létesítmények fenntartását és ápolását.

2. Az elesett katonák földi maradványainak exhumálási, áthelyezési és katonai temetkezési helyek, többek között az újonnan feltártak kialakítási költségei azt a Felet terhelik, amelynek kérésére vagy döntése alapján ezekre a munkálatokra sor kerül.

3. A katonai temetkezési helyek létesítésének módját, valamint a Felek közötti ezzel kapcsolatos kölcsönös elszámolásokat külön jegyzőkönyvekben határozzák meg.

7. Cikk

A Felek elősegítik az elesettek emlékének megőrzésén munkálkodó magyarországi és oroszországi egyesületek, alapítványok és társadalmi szervezetek erőfeszítéseit és együttműködését, beleértve a konkrét intézkedések megvalósítását szolgáló megállapodásokat a jelen Megállapodás keretén belül.

8. Cikk

1. A katonai temetkezési helyek kialakítására és a temetők és emlékművek gondozására szolgáló berendezések és szállító eszközök, illetve anyagok és kellékek a Magyar Köztársaság, illetve az Oroszországi Föderáció területére történő bevitelük során mentesülnek a kölcsönös vámkötelezettség alól.

2. Az 1. pontban jelzett berendezések, szállító eszközök, anyagok és kellékek határokon keresztül történő áthaladását a vámstervek a Felek vámszabályai szerint ellenőrzik.

9. Cikk

A Felek a jelen Megállapodás megvalósítása, valamint a közös döntést igénylő kérdések és problémák rendezése érdekében kormányközi vegyes bizottságot hoznak létre.

10. Cikk

Mindegyik Fél kijelöli a jelen Megállapodásban foglaltak végrehajtásáért felelős meghatalmazott szervet, és erről diplomáciai úton tájékoztatja a másik Felet.

A jelen Megállapodás nem érinti a Feleknek azon egyéb nemzetközi szerződésekben vállalt jogait és kötelezettségeit, melynek a Felek részesei.

12. Cikk

1. Jelen Megállapodás azon a napon lép hatályba, amikor a Felek kölcsönösen értesítik egymást, hogy eleget tettek a Megállapodás hatálybalépéséhez szükséges, a belső törvényhozásuk által előírt követelményeknek.

2. Jelen Megállapodás addig marad érvényben, amíg hat hónap el nem telik attól az időponttól kezdve, amikor az egyik Fél írásban értesíti a másik Felet a Megállapodás felmondásának szándékáról.

Készült Moszkvában, 1995. március 6-án, két eredeti példányban, mindkettő magyar és orosz nyelven, mindkét szöveg azonos érvényű.

(Aláíráások)"

3. § E rendelet a kihirdetését követő 8. napon lép hatályba, rendelkezéseit azonban 1996. július 4-től kell alkalmazni. Végrehajtásáról a honvédelmi miniszter gondoskodik.